

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Соціально-правовий захист

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ДО ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

**ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ»**

за спеціальністю 231 Соціальна робота
галузь знань 23 Соціальна робота

Затверджено
на засіданні кафедри соціальної
роботи
Протокол №__ від _____.2021 р.

Чернігів 2021

Соціально-правовий захист. Методичні вказівки до виконання кваліфікаційної роботи для здобувачів другого рівня вищої освіти. Спеціальності 231 «Соціальна робота» / Укладачі: Коленіченко Т.І., Нагорна Н.С. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. – 69с.

Укладачі: КОЛЕНІЧЕНКО ТЕТЯНА ІВАНІВНА,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи НУ «Чернігівська політехніка»
НАГОРНА НАДІЯ СЕРГІЙВНА,
кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації НУ «Чернігівська політехніка»

Рецензенти: САВЕЛЬЧУК ІРИНА БОРИСІВНА,
доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи НПУ імені М.П. Драгоманова

Відповідальний за випуск: РЕВКО АЛЬОНА МИКОЛАЇВНА, заступник завідувача кафедри соціальної роботи, доктор економічних наук, професор

У методичних вказівках представлено основні вимоги до написання кваліфікаційної роботи, зокрема зосереджено увагу на основних етапах написання кваліфікаційної роботи; структурі кваліфікаційної роботи; вимогах до технічного оформлення кваліфікаційної роботи; особливостях спілкування із керівником при написанні кваліфікаційної роботи; критеріях оцінки кваліфікаційної роботи; типових помилках, що виникають при написанні кваліфікаційної роботи. В методичних рекомендаціях подано зразки написання всіх структурних елементів кваліфікаційної роботи.

З цією метою методичні вказівки сприятимуть оптимізації роботи здобувачів вищої освіти при підготовці до написання кваліфікаційної роботи.

Методичні вказівки призначено для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 231 «Соціальна робота», викладачів, фахівців з соціальної роботи.

ЗМІСТ

	Передмова	4
1	Загальні вимоги до написання кваліфікаційної роботи.....	6
2	Основні етапи написання кваліфікаційної роботи.....	7
3	Структура кваліфікаційної роботи.....	9
4	Вимоги до технічного оформлення кваліфікаційної роботи	19
5	Керівництво кваліфікаційною роботою	30
6	Захист кваліфікаційної роботи.....	33
7	Критерії оцінки кваліфікаційної роботи.....	36
8	Типові помилки в написанні та оформленні кваліфікаційної роботи.....	41
9	Рекомендована література.....	43
10	Додатки	44
10.1	Додаток А. Зразок заяви про затвердження теми кваліфікаційної роботи.....	45
10.2	Додаток Б. Завдання до кваліфікаційної роботи.....	46
10.3	Додаток В. Зразок титульної сторінки кваліфікаційної роботи.....	48
10.4	Додаток Г Зразок змісту кваліфікаційної роботи (приклад 1).....	50
10.5	Додаток Д. Перелік умовних позначень.....	51
10.6	Додаток Ж.1. Зразок написання вступу до кваліфікаційної роботи (приклад 1).....	52
10.7	Додаток Ж.2. Зразок написання вступу до кваліфікаційної роботи (приклад 2).....	55
10.8	Додаток К.1. Зразок написання висновків до розділів.....	58
10.9	Додаток К.2. Зразок написання висновків до всієї роботи (приклад 1).....	61
10.10	Додаток К.3. Зразок написання висновків до всієї роботи (приклад 2).....	64
10.11	Додаток Л. Зразок технічного оформлення сторінки кваліфікаційної роботи.....	66
10.12	Додаток М. Зразок оформлення переліку посилань (списку використаних джерел), що подається наприкінці роботи.....	67
10.13	Додаток Н. п. 7.3 «Положення про академічну доброчесність студентів та науково-педагогічних працівників Чернігівського національного технологічного університету»	69

ПЕРЕДМОВА

Дані методичні рекомендації ґрунтуються на Методичних рекомендаціях щодо виконання та оформлення кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти освітніх ступенів «бакалавр» і «магістр» Національного університету «Чернігівська політехніка» від 31.08.2020 р. № 26. та відповідають Стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти від 24.04.2019 р. № 556.

Кваліфікаційна робота продовжує, розвиває та закріплює дослідницькі аналітичні навички, сформовані у здобувачів вищої освіти раніше. Зазначимо, що від курсової роботи кваліфікаційна робота відрізняється не лише більшим обсягом, але й поглибленою аналітичною, складністю досліджуваної проблеми, свідомим застосуванням дослідницьких методів, ґрунтовним знанням наукової літератури з обраної проблематики, свідченням чого є кваліфіковано зроблений у першому (методологічному) розділі огляд наукових і спеціальних джерел.

Кваліфікаційною роботою здобувач вищої освіти завершує свою навчальну та наукову підготовку в закладі вищої освіти. Вона повинна засвідчити професійну зрілість випускника, виявити його загальнонаукову та спеціальну підготовку, довести вміння застосовувати набуті знання для розв'язання конкретних наукових і практичних завдань.

Кваліфікаційна робота є підсумком самостійного комплексного дослідження проблем, які є актуальними та які окреслені стейкхолдерами-роботодавцями.

Метою кваліфікаційної роботи є застосування здобувачем вищої освіти набутих компетенцій для вирішення актуальних проблем, обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення системи соціального захисту незахищених категорій населення, використання сучасних методів наукових досліджень; виявлення тенденцій суспільно-політичного та соціального розвитку держави, дослідження прийнятного зарубіжного досвіду; формулювання пропозицій з удосконалення діяльності органів влади щодо вирішення соціальних проблем та обґрунтування запропонованих рішень.

Основними завданнями кваліфікаційної роботи є вивчення та узагальнення теоретико-методологічних засад з обраного напрямку дослідження; проведення всебічного аналізу ситуації із застосуванням сучасного наукового інструментарію; розробка та оцінка альтернативних варіантів вирішення визначених проблем; із використанням ситуаційного аналізу, сучасних технологій; підготовка доповіді та наочних матеріалів (презентації у PowerPoint), що передають основний зміст роботи та пропозиції автора, з подальшим їх публічним захистом перед екзаменаційною комісією (далі – ЕК).

У процесі підготовки кваліфікаційної роботи здобувачем вищої освіти мають набути відповідних навичок виконання науково-дослідницької роботи, а під час захисту продемонструвати рівень своєї теоретичної та практичної професійної підготовки. Кваліфікаційна робота є самостійною

кваліфікаційною працею, в якій на основі виконаних її автором наукових досліджень та використаних джерел логічно і послідовно викладено розв'язання теоретичної проблеми або прикладного завдання, що має відповідне значення для розвитку соціальної роботи.

У кваліфікаційній роботі повинні знайти відображення сукупність результатів і положень, що характеризують її автора як здобувача освітньо-кваліфікаційного рівня магістра, його особистий внесок у розробку відповідної теми в галузі знань 23 «Соціальна робота». Положення, запропоновані здобувачем вищої освіти, за формою і змістом мають бути обґрунтованими, чітко викладеними, аргументованими і зіставленими з уже відомими науково-практичними розробками стосовно вирішення актуальних проблем соціальної роботи.

Здобувач вищої освіти у кваліфікаційній роботі демонструє свою здатність до самостійної професійної діяльності як науковця, вміння користуватися різноманітними джерелами та нормативно-правовими документами (Законами України, Указами Президента України, Постановами Кабінету Міністрів України тощо) з досліджуваних питань і використовувати теоретичні положення вітчизняної науки для успішного виконання соціальних завдань, користуватись науковим апаратом, систематизувати та аналізувати одержані дані, правильно оцінювати зміни, які відбуваються у суспільстві, застосовувати набуті знання при розв'язанні конкретних завдань соціальної роботи, робити обґрунтовані висновки та надавати пропозиції щодо удосконалення системи соціального забезпечення незахищених категорій населення.

Видання розраховане на здобувачів вищої освіти та викладачів-керівників кваліфікаційних робіт НУ «Чернігівська політехніка».

1 ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Перед виконанням наукової роботи здобувач вищої освіти повинен ознайомитися з основними вимогами до її написання та оформлення. Будь-яка наукова робота повинна мати ознаки самостійного дослідження. Важливо, щоб науковому дослідженню та написанню були притаманні: чіткість і логічна послідовність викладення матеріалу; переконливість аргументації; стислість і точність формулювань, які виключають можливість неоднозначного тлумачення; висвітлення експериментальних методик; конкретність викладення результатів дослідження; обґрунтованість рекомендацій та пропозицій.

Після обрання теми наукової роботи здобувач вищої освіти повинен визначити мету та основні завдання, які він прагне виконати для того, щоб ґрунтовно дослідити окреслену проблему. Написання кваліфікаційної роботи починається з визначення та висвітлення основного питання кожного розділу. Матеріал роботи може бути вичерпним, а зміст правильно розкритим, якщо здобувач вищої освіти попередньо вивчив наукові праці українських та зарубіжних вчених з досліджуваної ним проблеми. При написанні роботи здобувач вищої освіти повинен обов'язково посилатися на авторів і джерела, з яких він бере цитати, матеріали або окремі результати. Необхідно дотримуватися правил цитування, оформлення зносок, списку використаної літератури.

У роботі повинні бути відображені:

- актуальність тематики та відповідність сучасному стану науки;
- обґрунтування вибраного напрямку дослідження та методів, якими ці дослідження здійснюються;

- аналіз та узагальнення наявних наукових результатів;

- наукова та практична цінність виконаної роботи.

Наукова робота повинна містити елементи дослідження:

- вивчення достатньої кількості опублікованих джерел (книг, журнальних статей та інших розробок) вітчизняних і зарубіжних авторів;

- систематизація та аналіз різних думок і підходів, формування власної точки зору на проблему, яка вивчається;

- порівняння теоретичних поглядів вчених і практичної діяльності вітчизняних і зарубіжних шкіл соціальної роботи; розробка методик і проведення експериментів; оформлення висновків та рекомендацій.

Вміння обґрунтовано представити матеріал свідчить про сформованість знань і переконань у здобувача вищої освіти, про їх системність та свідоме засвоєння. Кваліфікаційна робота повинна бути написана унормованою літературною мовою, з використанням наукової термінології, без зловживання цитатами, запозиченими із статей, підручників та з електронних джерел. У роботі не повинно бути граматичних та стилістичних помилок.

2 ОСНОВНІ ЕТАПИ НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Від чітко запланованих основних етапів написання кваліфікаційної роботи залежить хід виконання самої роботи та вчасне подання її на кафедру.

Кваліфікаційну роботу доцільно виконувати в такій послідовності:

1. Обрання та формулювання теми (зразок написання заяви для затвердження теми наведено у *додатку А*).
2. Складання індивідуального календарного плану роботи (зразок календарного плану наведено у *додатку Б*).
3. Пошук літератури за темою, її аналіз, складання бібліографії.
4. Підготовка першого варіанту теоретичної частини:
  - а) обґрунтування актуальності обраної теми;
  - б) постановка мети і конкретних завдань дослідження;
  - в) визначення об'єкта й предмета дослідження;
  - г) вибір методів (методик) проведення дослідження.
5. Проведення емпіричних досліджень. Опис процесу дослідження.
6. Статистичний аналіз одержаних даних.
7. Інтерпретація отриманих результатів дослідження.
8. Формулювання висновків та оцінювання одержаних результатів.
9. Підготовка тексту, технічне оформлення та подання роботи науковому керівникові.
10. Доопрацювання тексту з урахуванням зауважень керівника.
11. Подання остаточного варіанта роботи рецензентові.
12. Підготовка до захисту.
13. Захист.

Здобувачі вищої освіти самостійно обирають тему кваліфікаційної роботи, що коригується з урахуванням розвитку соціальної роботи як галузі знань, потреб Чернігівщини та Чернігова, побажань роботодавців. Допускається погодження формулювання теми, враховуючи пропозиції здобувача вищої освіти. У такому випадку здобувач вищої освіти має узгодити обрану тему з науковим керівником. Назва роботи повинна бути, по можливості, короткою (не більше 10-12 слів), відповідати освітньо-професійній програмі «Соціально-правовий захист», вказувати на мету дослідження і його завершеність. Під час першої консультації з науковим керівником уточнюється тема роботи, план дослідження, інструментарій, методи, основна література тощо. При цьому важливо, щоб тема наукової роботи не співпадала із темами, висвітленими у навчальній літературі та не повторювала тематики попередніх (вже захищених) кваліфікаційних робіт. Такий підхід зорієнтований на стимулювання самостійного творчого наукового дослідження.

Обравши тему, ознайомившись з літературою, здобувачу вищої освіти необхідно приступити до складання змісту своєї кваліфікаційної роботи, який у процесі роботи може уточнюватися. Але ще до початку роботи над текстом, обов'язково необхідно узгодити зміст з науковим

керівником. За необхідності керівник допомагає здобувачу вищої освіти удосконалити зміст роботи.

Зміст кваліфікаційної роботи відображає її структуру, під якою мається на увазі порядок компонування і взаємозв'язок її окремих частин. Кваліфікаційна робота повинна обов'язково мати складний зміст, складовими якого є вступ, 2-3 розділи, що включають кілька підрозділів (або параграфів), а також висновки, додатки, список використаних джерел.

Зміст дозволяє ескізно представити досліджувану проблему, викладену у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь зібраний фактичний матеріал. У творчому дослідженні зміст завжди має динамічний характер і може уточнюватися здобувачем вищої освіти у процесі дослідження конкретної теми. Наукове дослідження не може проводитися без змісту. Лише сплановане дослідження дає змогу глибоко пізнавати закономірності досліджуваної проблеми.

Робота над кваліфікаційною роботою розпочинається з пошуку та опрацювання літератури, що стосується тематики дослідження. Необхідно переглянути всі види джерел, зміст яких пов'язаний з темою дослідження. До них належать матеріали, надруковані в різних вітчизняних і зарубіжних виданнях (монографії, наукові статті, періодичні видання, підручники, посібники та архівні матеріали). Основними завданнями огляду літератури є: ознайомлення з матеріалами за темою, вибір досліджень, що розкривають обрану тему у різних аспектах та найсуттєвіших результатів; виявлення напрямів дослідження та отримання вихідної проблеми для написання роботи.

Пошук літератури слід розпочати з відділу каталогів та залу періодики. Здобувачі вищої освіти обслуговують різні державні та відомчі бібліотеки: Національна парламентська бібліотека України, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Державна науково-педагогічна бібліотека АПН України, Державна науково-технічна бібліотека України (при цьому необхідно мати відповідне персональне клопотання від Університету) тощо.

Виклад основного матеріалу роботи здобувач вищої освіти повинен робити послідовно, логічно пов'язувати окремі його частини, повністю розкривати тему роботи. Для цього необхідно приділити увагу сучасним теоретичним і методичним розробкам, розглянути і творчо осмислити відповідну наукову літературу та періодичні видання, визначити своє ставлення до дискусійних питань з обраної теми. На основі аналізу емпіричних або звітних даних, особистих вражень та узагальнень потрібно зробити необхідні висновки, висвітлити досягнуті успіхи, визначити наявні недоліки, а також висловити пропозиції щодо можливостей подальшого покращення діяльності об'єкта дослідження.

Організація та проведення емпіричних досліджень ґрунтуються на наукових та етичних принципах наукового дослідження. Продуманість організаційних аспектів (підготовка необхідних матеріалів: тестів, опитувальників, бланків для відповідей) суттєво полегшує сам процес

дослідження й опрацювання результатів. Аналіз і статистичне опрацювання отриманих даних, інтерпретація результатів досліджень і формулювання висновків підводять підсумок виконаної роботи.

3 СТРУКТУРА РОБОТИ

Кваліфікаційна робота – це навчально-наукове дослідження. Обсяг кваліфікаційної роботи становить 60–80 сторінок друкованого тексту. Додатки та список використаних джерел не враховуються в загальний обсяг сторінок.

Рекомендується така **структура кваліфікаційної роботи**:

- титульний аркуш (пояснювальна записка);
- зміст;
- перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (за необхідності);
- вступ;
- основна частина (суть роботи);
- висновки;
- додатки;
- перелік посилань (список використаних джерел);

Титульний аркуш є першою сторінкою роботи, який містить:

- найменування закладу вищої освіти, факультету, кафедри, де виконана робота;
- назву роботи;
- прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти;
- науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника;
- місто та рік подання роботи до захисту.

З цього аркуша починається загальна нумерація сторінок роботи, але номер сторінки на ньому не вказується. Приклад оформлення титульної сторінки (пояснювальної записки) наведено у *додатку В*.

Зміст подають безпосередньо після титульного аркуша, починаючи з нової сторінки. Зразок змісту кваліфікаційної роботи подано у *додатку Г*.

Основні складові змісту:

- перелік умовних позначень (зразок умовних позначень наведено у *додатку Д*);
- вступ (зразок вступу наведено у *додатку Ж*);
- послідовно перелічені найменування всіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовки) змісту роботи;
- висновки (зразок висновків наведено у *додатку З*);
- назви додатків;
- номери сторінок, які містять початок відповідного матеріалу;
- список використаних джерел (зразок списку використаних джерел наведено у *додатку Л*).

Перелік умовних позначень складають за умови повторення таких позначень, як символи, аббревіатури, скорочення, що не є загальноприйнятими, більше трьох разів у тексті. Цей перелік розміщують безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки. Інакше – розшифровку цих елементів наводять у тексті там, де вперше згадують. У випадку, коли у роботі використовується специфічна термінологія чи вживаються маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їхній перелік може бути поданий у вигляді окремого списку, що розміщують перед вступом. Перелік друкують двома колонками, у них зліва за абеткою наводять скорочення, справа – детальне тлумачення.

Вступ розташовують після переліку умовних позначень (якщо він є), починаючи з нової сторінки. У вступі до наукової роботи розкривають сутність і стан наукової задачі та її значущість, підстави та вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

Далі подають загальну характеристику роботи у рекомендованій нижче послідовності. У вступі коротко подають оцінку сучасного стану досліджуваної проблеми, обґрунтування вибраної теми та необхідності проведення досліджень, зазначаючи: практично розв'язані питання; прогалини в інформації, що існують у даній галузі; провідних вчених і фахівців даної галузі; актуальність та новизну теми; взаємозв'язок з іншими роботами. Вказують на зв'язок обраної теми з напрямками наукових досліджень кафедри соціальної роботи, а також з науково-практичними проблемами розвитку соціальної сфери.

Грамотно оформлений теоретико-методологічний апарат (актуальність, об'єкт, предмет, мета, завдання і тощо) кваліфікаційної роботи є обов'язковим її атрибутом. Приклад послідовності розташування та змістового наповнення елементів вступу наведено в *додатку Г*.

Основними складовими вступу є:

- Актуальність теми
- Стан розробленості проблеми
- Мета дослідження
- Завдання дослідження
- Об'єкт дослідження
- Предмет дослідження
- Гіпотеза дослідження (на розсуд керівника)
- Теоретико-методологічна основа
- Методи дослідження
- Наукова новизна дослідження
- Практичне значення одержаних результатів
- Експериментальна база дослідження
- Апробація результатів дослідження
- Структура роботи

Вступ не лише орієнтує читача в подальшому розкритті теми, а й містить усі необхідні її кваліфікаційні характеристики. Тому основні складові вступу до кваліфікаційної роботи розглянемо докладніше.

Актуальність теми.

Актуальність теми – обов'язкова вимога до будь-якої кваліфікаційної роботи, перший критерій, за яким здійснюється її експертиза членами ЕК.

Тому цілком природно, що вступ до кваліфікаційної роботи має починатися з обґрунтування актуальності теми. В цій частині вступу через критичний аналіз та порівняння з відомими розв'язаннями проблеми (наукового завдання) обґрунтовують актуальність та доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки України.

Актуальність (лат. Actualis – дієвість) теми – це важливість, суттєве значення, відповідність теми дослідження сучасним потребам певної галузі науки та перспективам її розвитку, практичними завданнями відповідної сфери діяльності.

Вона характеризує співвідношення між тим, що з даної проблеми вже відомо і що досліджується магістрантом вперше, і свідчить про те, для якої галузі науки мають цінність наукові результати дослідження.

Обґрунтування актуальності вибраної теми кваліфікаційної роботи як кваліфікаційної роботи свідчить й про те, як автор уміє вибрати важливу для теорії і практики тему, як розуміє й оцінює її щодо сучасної соціальної значущості. Актуальність теми характеризує наукову зрілість і професійну підготовленість магістранта.

Висвітлення актуальності має бути небагатослівним. Достатньо в межах однієї сторінки викласти:

- Сутність проблеми дослідження;
- Соціальну значущість проблеми дослідження, вирішення якої має важливе соціально-культурне значення в умовах України;
- Суттєве значення для подальшого розвитку відповідної галузі науки, теорії і практики;
- Вирішення конкретних часткових питань, які сприяють якісним змінам у науці;
- Доцільність роботи, її відмінність в порівнянні з відомими розв'язаннями проблеми.

Мета дослідження впливає із проблеми, тобто ціль дослідження полягає у тому, щоб розв'язати якусь проблему. Мета дослідження може бути пов'язана із:

- обґрунтуванням системи заходів, спрямованих на вирішення проблеми;
- обґрунтуванням закономірностей загального або часткового характеру;
- виявленням комплексу умов успішного вирішення деяких завдань;
- обґрунтуванням підходів до вирішення проблеми;

- добором оптимального обсягу фактів, логіки розкриття змісту даного явища тощо.

Можлива постановка і більш часткових цілей дослідження. Наприклад, можна поставити за мету: виявити умови раціонального використання методів соціальної роботи; визначити ефективну систему заходів, спрямованих на забезпечення індивідуального підходу до клієнтів; установити найбільш загальний алгоритм вирішення зазначеного професійного завдання; обґрунтувати критерії добору змісту діяльності того чи іншого фахівця, досліджувати методику прогнозування і т.д.

Небажано вживати такі формулювання мети кваліфікаційної роботи, як:

- «обґрунтування і розробка наукових основ, принципів створення технологій...»;
- «розробка методів та засобів підвищення ефективності за рахунок вдосконалення».

Оскільки не відбувається конкретизація наукових передумов, на яких базується досягнення поставленого завдання.

Формулюючи мету, не слід вживати слова «дослідження...», «вивчення...», оскільки вони вказують на засіб досягнення мети, а не на саму мету.

Між метою і кінцевим результатом дослідженням має бути тісний зв'язок. Поставленої мети обов'язково треба досягти. І неодмінно перевірити, чи чітко визначене досягнення мети у висновках.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання певних *завдань дослідження* (у кваліфікаційній їх має бути не більше 4).

Неодмінною вимогою до кваліфікаційної роботи є логічна відповідність назви теми дослідження, об'єкта, предмета, цілей і завдань дослідження структурі роботи. Сукупність висунутих завдань повинна відображати мету дослідження, що, у свою чергу, відповідає проблемі дослідження.

Завдання дослідження можуть містити в собі наступне (у залежності від характеру наукової проблеми):

- вирішення зазначених теоретичних питань, що входять у загальну проблему (виявлення сутності досліджуваного поняття; подальше удосконалення його визначення; розробка критеріїв ефективності тощо);
- вивчення практики вирішення даної проблеми (виявлення її визначеного стану, недоліків і суперечностей тощо);
- обґрунтування необхідної системи заходів щодо вирішення поставленої мети;
- експериментальна перевірка запропонованої системи заходів з погляду відповідності її критеріям оптимальності (ефективності);
- розробка методичних рекомендацій.

Завдання дослідження повинні бути відносно рівнозначні, не слід розташовувати поруч великі і часткові завдання, що є елементом попередніх.

Завдання дослідження не повинні бути глобальними, такими, що претендують стати темами окремих наукових робіт. Вони повинні «працювати» на мету кваліфікаційної роботи. Не слід захоплюватися їх кількістю, це призводить до великого обсягу роботи й непоганого її вирішення. Треба ставити як прикладні, так і теоретичні завдання (уведення до наукового обігу нових понять, розкриття їх сутності і змісту, розробка критеріїв і показників оцінки ефективності, принципів, умов і факторів, експериментальна перевірка).

Завдання дослідження формуються у формі переліку дій:

- «вивчити...»;
- «проаналізувати...»
- «встановити..., вяснити..., обґрунтувати...» та ін..

Формулювати завдання потрібно якомога ретельніше, оскільки опис їх вирішення становитиме зміст розділів і підрозділів кваліфікаційної роботи. Це важливо і тому, що назви таких розділів кваліфікаційної роботи мають відповідати конкретним завданням і результатам дослідження. Мети і завдань дослідження, а також головного результату треба обов'язково досягнути.

Про досягнення мети слід зазначити у висновках кваліфікаційної роботи, про вирішення конкретних завдань кваліфікаційної роботи засвідчити висновками до відповідних розділів дослідження.

Якщо мета і завдання кваліфікаційної роботи сформульовані неточно, це свідчить про недостатнє осмислення магістрантом головного наукового результату, до якого він прагне.

Об'єкт дослідження – це реально існуюча дійсність. Під об'єктом пізнання прийнято розуміти частину об'єктивної реальності, що на даному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності людини.

Сукупність особливих законів і закономірностей функціонування і розвитку об'єкта дослідження складає предмет даної конкретної науки. Предметом пізнання вважають зафіксовані і включені в процес практичної діяльності людини сторони, властивості і відносини об'єкта, досліджувані з визначеною метою в даних обставинах і умовах.

Таким чином, предмет дослідження є більш вузьким за своїм розумінням, ніж об'єкт. *Предмет дослідження* є частиною, стороною, аспектом, елементом об'єкта. Наприклад, об'єктом дослідження може бути система соціального захисту населення, а предметом дослідження – особливості, закономірності формування системи соціального захисту населення в конкретному регіоні у визначений період часу.

Гіпотеза дослідження (на розсуд керівника). Кваліфікаційна робота може містити 2-3 гіпотетичні припущення з однієї і тієї ж проблеми. У висновках роботи необхідно відзначити, які з висунутих положень підтвердилися, від чого довелось відмовитися, що змінити, які положення дали негативний результат і чому.

Існують два типи гіпотез:

- описового характеру з вказівкою причин і можливих наслідків;
- пояснювального, коли розкриваються можливі наслідки з визначених факторів, а також умов, за яких ці наслідки обов'язково відбудуться, тобто розкривається, у силу яких причин і обставин дане дослідження має місце.

Гіпотеза не може містити очевидні положення, які не потребують доказів; у формулюванні гіпотези не повинна йти про обґрунтування норми („повинна належати”, „повинна розвиватися”, „необхідно організувати”, „варто домогтися” тощо). Гіпотеза – припущення чогось, що дозволяє успішно вирішувати те чи інше завдання.

З метою вирішення поставлених завдань використовуються комплекс загальнонаукових педагогічних та психологічних методів теоретичного та емпіричного дослідження. Вибір *методів дослідження* при виконанні наукової роботи не є довільним, а визначається особливостями окреслених ними завдань, специфікою змісту проблем і можливостями дослідження. Їх коротко перераховують та змістовно визначають, що саме досліджувалося за допомогою того чи іншого методу.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна не повинна зводитися до простого переліку встановлених фактів, ідей, закономірностей, вона має розкривати головну наукову концепцію магістранта, давати наукове пояснення його досліджень у новому якісному і кількісному аспектах.

Виділяють три рівні наукової новизни результатів кваліфікаційної роботи.

1. Перетворення відомих даних, докорінна їх зміна.
2. Розширення, доповнення відомих даних.
3. Уточнення, конкретизація відомих даних, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем.

Наукова новизна дослідження – це нові положення, отримані його автором. Для кваліфікаційної роботи достатньо сформулювати 2–3 положення, розкривши їх сутність. Новизна може виявлятися в іншому трактуванні поширеної думки; встановленні (доведенні) чогось ...; в удосконаленні ...; у пропозиціях про внесення змін до ... тощо. При цьому важливо розкрити ступінь новизни (вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

Новизна і її ступінь формулюються за допомогою безособових дієслів минулого часу (встановлено, з'ясовано, показано, доведено тощо).

Типові помилки при визначенні наукової новизни.

1. Новизна підмінюється актуальністю теми, її практичною і теоретичною значущістю.
2. У роботі стверджується, що дане питання вивчається вперше, однак це не відповідає дійсності.
3. Немає зв'язку між отриманими раніше і новими результатами.

Практичне значення одержаних результатів – складова вступу, один із основних критеріїв оцінювання кваліфікаційної роботи як кваліфікаційної роботи.

Результатом практичного значення одержаних результатів є процес впровадження результатів дослідження. Впроваджувати можна як теоретичні, так і практичні результати кваліфікаційної роботи. Обов'язково має бути впроваджено те, що вказано у висновках кваліфікаційної роботи.

Апробація результатів дослідження передбачає надання інформації про виступи здобувача вищої освіти на наукових конференціях, семінарах.

У разі наявності публікацій за темою кваліфікаційної роботи наводиться їх повний бібліографічний опис відповідно до чинних в Україні стандартів.

Вступ завершується інформацією про структуру, обсяг дипломної роботи.

Основна частина кваліфікаційної роботи. Суть роботи викладають, поділяючи матеріал на розділи. Кожний розділ починається з нової сторінки. Зміст розділів основної частини повинен відповідати темі роботи та повністю її розкривати.

У розділах основної частини подається:

- огляд літератури за темою і вибір напрямків досліджень;
- виклад загальної методики і основних методів досліджень;
- відомості про проведені дослідження (теоретичні та емпіричні результати);
- аналіз та узагальнення результатів досліджень;
- розробка рекомендацій/програми/проекту щодо подолання проблеми, яка досліджується здобувачем вищої освіти в процесі написання кваліфікаційної роботи.

Основна частина кваліфікаційної роботи будується відповідно до визначених мети й завдань кваліфікаційної роботи. Як правило, вона складається з 2–3-х розділів (для освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”). Кожен розділ може містити два або більше підрозділів. Їхні назви не повинні повністю повторювати формулювання теми, предмету або мети дослідження.

Обсяг викладеного матеріалу має бути пропорційним. Не можна допускати, наприклад, щоб один із підрозділів складав 8–10 сторінок тексту, а інший – 2–3. Співвідношення теоретичної і практичної частини має складати 40% тексту - теоретична частина, 60% – опис емпіричного дослідження.

Пропонуємо орієнтовану структуру кваліфікаційної роботи, оскільки зміст роботи може змінюватися відповідно до теми, мети і завдань кваліфікаційної роботи, і за умови погодження з науковим керівником.

Кваліфікаційна робота складається із трьох частин (розділів):

1. *теоретична частина (I розділ);*
2. *аналітична частина (II розділ);*
3. *практична частина (III розділ).*

Теоретична частина (I розділ) присвячується теоретико-методологічним аспектам обраного об'єкта та предмета досліджень. Теоретичне обґрунтування має визначати роль і місце досліджуваних явищ та

процесів у забезпеченні високої ефективності діяльності соціальних працівників у вирішенні проблем соціальної сфери.

Структурно розділ складається з 2-3 підрозділів, містить теоретичний виклад важливих аспектів проблеми, критичний огляд джерел інформації, аналіз предмету дослідження на макрорівні, використання здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених у розвитку предмету дослідження. Розглядаються загальнотеоретичні підходи до теми з використанням сучасних літературних джерел щодо досліджуваної проблеми, а також питання з висвітлення теоретичних основ дослідження (критично аналізуються монографії, наукові статті, матеріали конференцій, електронні ресурси тощо, у тому числі іноземних авторів); обов'язковим є порівняння різних точок зору, використання статистичних відомостей (із посиланням на джерела). Обов'язковим в теоретичному розділі є аналіз статистичних даних та/або світового досвіду за темою дослідження. Під час розкриття теоретичних питань слід висвітлити елементи наукової новизни з формулюванням власної позиції автора щодо напряму дослідження, оригінальні авторські пропозиції стосовно розбудови теоретичних і методичних питань. Заголовок цього розділу повинен змістовно відображати сутність проблеми, яка розглядається в кваліфікаційній роботі. Дотримуючись принципів послідовного та цілісного викладу наукових матеріалів, слід стисло й лаконічно висвітлити ступінь розкриття проблеми в сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі, зазначивши ті питання чи аспекти проблеми, які слід вивчити. Бажано ілюструвати текст графічними матеріалами – схемами, графіками, діаграмами тощо. Передбачено використання сучасних літературних джерел вітчизняних та іноземних авторів, присвячених проблемам, що досліджуються у роботі: монографій, наукових статей, матеріалів конференцій, інтернет-публікацій тощо. Обов'язковим є порівняння точок зору представників різних наукових шкіл, використання статистичних даних з обов'язковим посиланням на джерела їх опублікування.

Теоретичний розділ завершується стислими висновками, які нумеруються.

Дотримуючись принципів наукової етики, необхідно перевірити відповідність посилань і цитувань. Бажано закінчити цей розділ коротким резюме стосовно доцільності проведення досліджень у цій галузі.

Обсяг першого розділу не повинен перевищувати 40% загального обсягу кваліфікаційної роботи.

Аналітична частина (II розділ) кваліфікаційної роботи має аналітико-дослідницький характер і складається з 2-3-х пунктів.

У даному розділі дослідження описують власне емпіричне дослідження та його результати. Подають детальний опис досліджуваної групи чи вибірки, методик дослідження та окремих методів, які застосовувалися у процесі роботи.

Опис групи досліджуваних висвітлює головні їх характеристики (стать, вік, освіта, соціальний стан, стан здоров'я та інші, важливі для виокремлення саме такої групи параметри; досліджувана група має бути якомога одноріднішою).

Опис процесу дослідження повинен бути інформативним щодо особливостей побудови дослідження, застосовуваних методик та послідовності їх подання, умов, за яких проводилося дослідження. Опис потенційно містить інформацію про можливі чинники впливу на процес і результати дослідження. Загальновідомі методики не потребують детального опису, а методики, адаптацію яких здійснює автор кваліфікаційної роботи, мають бути описані в емпіричній частині. Анкети, опитувальники для бесід чи інтерв'ю подають у додатках.

Результати досліджень наводять у зведених таблицях. Ці таблиці слід подати у додатках. Здобувач вищої освіти має бути готовий показати заповнені бланки опитування із результатами власного дослідження на вимогу наукового керівника чи комісії. Таблиці мають бути зрозумілими читачам, назви змінних в таблицях слід вказувати так, щоб читач міг розуміти, про що йдеться. Детальний опис інформації, яку подано в такій таблиці (позначення змінних та методик, за допомогою яких було отримано ці показники), дає можливість навіть через кілька років, у разі потреби, використати результати власних досліджень у своїй подальшій роботі. Здійснення статистичних обрахунків, а також формування таблиць і графіків доцільно здійснювати із застосуванням комп'ютерних програм Excel, SPSS тощо.

Всі аналітичні обчислення, таблиці, графіки, діаграми цього розділу супроводжують тлумаченням та висновками, які дозволяють визначити сутність і стан явищ та процесів, що досліджуються, розкрити їх особливості та тенденції розвитку, створити базу для виявлення невикористаних резервів удосконалення діяльності об'єкта дослідження. Емпіричні матеріали, зібрані автором кваліфікаційної роботи, подають у звідній таблиці в додатках.

Обсяг другого розділу – 30-35% загального обсягу роботи.

Результати аналізу є основою для розробки практичної частини кваліфікаційної роботи.

Практична частина (III розділ) містить власні пропозиції автора щодо вирішення проблемних питань у обраній для дослідження сфері. Автором висувається певна гіпотеза, оцінюється її реальність та обґрунтовується доцільність. Ця частина роботи повинна бути спрямована на розробку і обґрунтування пропозицій щодо предмету дослідження. Він повинен містити обґрунтовані практичні пропозиції здобувача вищої освіти, спрямовані на досягнення мети, поставленої у вступі. Структурно розділ має містити 2–3 підрозділи.

У даному розділі необхідно на базі основних теоретичних положень, методичних підходів, методичного інструментарію, що викладені у першому розділі, а також з врахуванням результатів аналізу, проведеного у другому

розділі роботи, викласти пропозиції щодо перспектив розвитку та удосконалення діяльності обраного об'єкта дослідження (об'єкта у цілому або його окремих структурних одиниць). Такі пропозиції мають бути обґрунтованими, базуватись на відповідних прогностичних розрахунках і мати реалістичний характер. Доцільно наводити результати анкетувань, проведених за розробленими здобувачем вищої освіти анкетами, а також результати експертних оцінювань, організованих здобувачем вищої освіти. Обсяг третього розділу – 30-35% загального обсягу роботи. В практичній частині роботи порівнюють отримані результати із аналогічними літературними даними й аналізують збіги і відмінності або негативні результати, оцінюючи чи, вдалося виконати завдання дослідження і досягнути мети і наскільки підтвердилися гіпотези.

При переході від одного підрозділу до іншого в межах розділу повинні застосовуватися логічні зв'язки. Вони сприяють послідовному розкриттю та викладу матеріалу в розділі (тому розглянемо ...; перейдемо до ...; тому важливо зосередити увагу на ...; отже, звернімося до ...; отже, необхідно зупинитися на ... тощо).

Кожний розділ основної частини слід завершувати стислими висновками, використовуючи для цього спеціальні мовні засоби (отже, таким чином, значить, слід сказати, підсумовуючи, зазначимо тощо).

Висновки. Кожний розділ кваліфікаційної роботи повинен містити висновки до розділу. Загальні висновки розташовують безпосередньо після викладення суті роботи, починаючи з нової сторінки. У висновках наводиться оцінка одержаних результатів дослідження (наукову, практичну, соціальну цінність). Ця частина містить висновки автора стосовно суті проблеми, питань, що розглядалися у роботі, можливих галузей використання здобутих результатів роботи.

У висновках необхідно наголосити на якісних та кількісних показниках отриманих результатів, викласти рекомендації щодо їх наукового та практичного використання. Текст висновків можна поділяти на пункти.

Додатки. Додатки необхідно починати з нової сторінки. У додатках вміщуються матеріали, які:

- є необхідним для повноти роботи, але включення їх до основної частини роботи може змінити логічне та впорядковане уявлення про роботу;
- не можуть бути послідовно розміщені в основній частині роботи через великий обсяг або способи відтворення;
- можуть бути вилучені для широкого кола читачів, але є необхідним для фахівців.

У додатки, за необхідності, можна включити допоміжний матеріал, потрібний для повноти сприйняття змісту дослідження, зокрема:

- проміжні статистичні доведення, формули та розрахунки;
- таблиці додаткових цифрових даних;
- інструкції, методики, що були використані під час емпіричного дослідження;
- ілюстрації допоміжного характеру.

Додатки розміщують у порядку появи посилань на них у тексті роботи. Кожний додаток починається з нової сторінки, повинен мати заголовок, що друкується угорі малими літерами з першої великої літери, симетрично до тексту сторінки.

Список використаних джерел. Наукове дослідження завершується списком використаних джерел, який починається з нової сторінки. Кваліфікаційна робота має містити 45-50 джерел, серед них мінімум 3 – іноземними мовами. Не рекомендується вживати у кваліфікаційній роботі інші назви цієї структурної частини (“Література”, “Бібліографія” тощо).

4 ВИМОГИ ДО ТЕХНІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Наукову роботу здобувачі вищої освіти виконують самостійно, дотримуючись рекомендованої структури та вимог до технічного оформлення.

Кожну структурну частину роботи починають з нової сторінки. Заголовки структурних частин роботи **“ЗМІСТ”, “ВСТУП”, “РОЗДІЛ”, “ВИСНОВКИ”, “ДОДАТКИ”, “ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ”** друкуються великими літерами симетрично до тексту.

Заголовки підрозділів друкуються маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Після назви заголовка крапка не ставиться. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Після заголовка (за винятком заголовка пункту) та текстом пропускають один рядок. Кожну структурну частину роботи слід починати з нової сторінки (зміст, вступ, розділи, висновки, додатки, список використаних джерел).

Сторінки, розділи, параграфи, пункти, рисунки, таблиці нумеруються арабськими цифрами без знака №. Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок. На титульному аркуші номер сторінки не ставиться. Нумерацію починають зі сторінки “ЗМІСТ”, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки у кінці.

Номер розділу («1») ставиться після слова “РОЗДІЛ”, після номера крапка не ставиться, потім з нового рядка друкується заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Після номера підрозділу (параграфа) ставиться крапка, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку записують заголовок підрозділу (параграфа).

Кваліфікаційна робота набирається на комп’ютері через 1,5 інтервали (29-30 рядків на сторінці) і друкується з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм). Мінімальна висота шрифту 1,8 мм. Можна також використовувати для таблиць та ілюстрацій папір формату А3.

Друкуючи роботу, необхідно залишати поля: ліве – не менше 30 мм, праве – не менше 10 мм, верхнє і нижнє – не менше 20 мм. Оптимально

залишати поля: ліве – 3 см, праве – 1,5 см, верхнє і нижнє - 2 см (додаток В). Шрифт друку повинен бути чітким, щільність тексту роботи повинна бути однаковою (див. додаток К). Стандарт комп'ютерного шрифту: Times New Roman, розмір шрифту 14. Ілюстративні матеріали повинні відповідати формату А4, їх включають до загальної нумерації сторінок роботи, якщо вони розміщуються по тексту роботи, або розміщують у додатках.

Окремі слова, формули, знаки, які вписуються у друкований текст, мають бути чорного кольору; щільність вписаного тексту має максимально наближатися до щільності основного тексту роботи.

Помилки, описки та графічні неточності можна виправити підчищенням або зафарбовуванням білою фарбою і нанесенням на тому самому місці або між рядками правильних знаків від руки. Виправлення повинні бути чорного кольору.

Прізвища, назви установ, організацій та інші власні назви у науковій роботі наводяться мовою оригіналу. Скорочення слів і словосполучень вживаються відповідно до стандартів з бібліотечної та видавничої справи.

Ілюстрації (креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки) і таблиці необхідно подавати в роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, які розміщені на окремих сторінках роботи, включають до загальної нумерації сторінок. Таблицю, малюнок розміри яких більше формату А4, враховуються як одна сторінка і розміщується у відповідних місцях після згадування в тексті або у додатках.

На всі ілюстрації мають бути посилання у роботі. Якщо ілюстрації створені не автором роботи, необхідно при поданні їх у роботі дотримуватися вимог чинного законодавства про авторські права.

Фотознімки розміром менше за формат А4 мають бути наклеєні на аркуш білого паперу формату А4.

У роботах необхідно обов'язково подавати посилання на джерела та літературу, використану при написанні роботи. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо нього. Якщо використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок з джерела, на яке дано посилання в роботі.

Посилання в тексті записуються у квадратних дужках [7,23,45,87] або використовуються посторінкові виноски, у яких вказуються вихідні дані видання, на яке посилається автор. Посилаються на джерело та сторінку (крім газетних статей і випадків, коли посилаються на джерело загалом).

Наприклад:

1. Дослідник М.Фірсов [17] розширює розуміння суті соціальної роботи, включаючи в неї як допомогу, розвиток власних ресурсів, в системі соціокультурних і психосоціальних взаємодій і відносин різних суб'єктів.

2. Методи соціальної роботи – «це сукупність технологій, дослідницьких і терапевтичних процедур, способів діяльності, за допомогою яких здійснюється соціальна робота [9, с. 78]».

3. Окрім того, на думку П.Павленок та В.Курбатова [7, с.78;14, с.120], методи соціальної роботи включаються у більш загальні поняття – «соціальні технології».

Цифри в [...] відповідають порядковому номеру джерела у списку використаних джерел.

Порядок оформлення ілюстративного матеріалу і таблиць

Під час захисту наукової роботи здобувач вищої освіти може використовувати ілюстративний матеріал (таблиці, схеми, графіки, діаграми).

Ілюстративний матеріал повинен мати назву, яка записується після номера ілюстрації, за потреби його доповнюють пояснювальними даними (текст під рисунком). У текстовій частині роботи таблиці та ілюстрації розміщують відразу після посилання на них або на наступній сторінці. Їх позначають словом „Рис.” і нумерують послідовно у межах розділу (це не стосується ілюстрацій, поданих у додатках). Номер рисунка складається з номера розділу та порядкового номера (у межах розділу).

Наприклад: Рис.1.3. (тобто третій рисунок першого розділу):

Рис. 1.3. _____
назва

Ілюстрації слід наводити безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації, розміщені на окремих сторінках роботи, включають до загальної нумерації сторінок. Ілюстрацію, розміри якої більше формату А4, рекомендується розміщувати у додатках. За потреби, ілюстрації доповнюють або поясненнями, або коментарем.

Цифровий матеріал часто подається у таблицях, в яких інформація групується в рядки і графи, відокремлені одна від одної вертикальними та горизонтальними лініями. Як правило, таблиця складається з таких елементів: порядкового номера і тематичного заголовка, боковика, заголовків вертикальних граф, горизонтальних рядків і вертикальних граф.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують зверху і друкують симетрично до тексту. Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу.

Заголовки колонок записують з великої літери, підзаголовки – з малої, якщо вони є складовими одного речення із заголовком (якщо вони самостійні, тоді з великої). Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на наступну сторінку.

У текстовій частині роботи повинні бути посилання на всі таблиці, наприклад: „...у табл. 1.1” (першій таблиці першого розділу), „табл. 2.2” (другу таблицю другого розділу).

Таблиця (номер)

Назва таблиці				
Головна	Заголовки граф			
	Підзаголовки граф			
	Рядки (горизонтальні)			
	Рядки (горизонтальні)			
Боковик (заголовки рядків)	Графи (колонки)			

Ілюстративний матеріал, який використовується під час захисту роботи для наочності проведеного дослідження, виконують самостійно на білому аркуші формату А4 або використовують можливості презентацій програми Power Point , а також коли є можливість застосувати проектор. Основною вимогою до ілюстрацій є величина шрифту (бажано, щоби інформацію можна було прочитати з останньої партії аудиторії, в якій відбуватиметься захист).

Загальні правила цитування та посилання на використані джерела.

При написанні кваліфікаційної роботи слухач повинен посилатися на джерела, матеріали або окремі результати, що наводяться в кваліфікаційній роботі, на ідеях і висновках яких розроблюються проблеми, завдання, питання, а також вивченню яких присвячена робота. Такі посилання дають змогу відшукати документи, перевірити достовірність відомостей про цитування документа, забезпечують необхідну інформацію про нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли наявний у них матеріал, не включений до останнього видання. Посилання на джерела в тексті дослідження слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад, —... у працях [1-7]... Коли в тексті роботи необхідно зробити посилання на складову частину чи конкретні сторінки відповідного джерела, можна наводити посилання у квадратних дужках, при цьому номер посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком посилань.

Наприклад: Цитата в тексті: —... незважаючи на пріоритетне значення мовних каналів зв'язку між діловими партнерами, ні в якому разі не можна ігнорувати найбільші канали передавання інформації [6, с. 29]. *Відповідний опис у переліку посилань:* 6. Дороніна М.С. Культура спілкування ділових людей: Навч. посіб. - К.: КМ Academia, 2003. -192 с. Рекомендується в основному тексті або у заключних абзацах розділів давати посилання на особисті наукові праці слухача. На всі таблиці необхідно посилатися в тексті, при цьому слово —таблиця в тексті пишуть скорочено, наприклад: —...у табл. 1.2. У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати

скорочено слово —дивись, наприклад: —див. табл. 1.2. Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити *цитати*. Науковий етикет потребує точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування:

а) текст цитати береться в лапки та наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз —так званий;

б) пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками;

в) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;

г) якщо необхідно виявити ставлення автора роботи до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;

д) коли магістрант, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, то робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора кваліфікаційної роботи, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. - Т.Я.), (підкреслено нами. - Т.Я.), (розбивка наша. – Т.Я.).

Основні вимоги до технічного оформлення додатків. Додатки слід оформлювати у вигляді окремої частини, розташовуючи їх у порядку появи посилань на них у тексті наукової роботи.

Кожний додаток повинен починатися з нової сторінки, мати заголовок, надрукований посередині рядка з великої літери. Посередині рядка над заголовком з великої літери повинно бути надруковано слово "Додаток" і велика літера, що позначає додаток.

Якщо додаток (додатки) оформлюється як окрема частина наукової роботи, то він повинен мати титульну сторінку.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки. Наприклад: додаток А, додаток Б тощо. Один додаток позначається "дод. А". Додатки повинні мати спільну з роботою наскрізну нумерацію сторінок.

За необхідності текст додатків може поділятися на розділи, підрозділи, пункти і підпункти, які слід нумерувати в межах кожного додатку відповідно до вимог стандарту. У такому разі перед кожним номером ставиться позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад: А. 2 — другий розділ додатка А; В. 3.1 — підрозділ 3.1 додатка В; Д. 4.1.2 — пункт 4.1.2 додатка Д; Ж. 1.3.3.4 — підпункт 1.3.3.4 додатка Ж.

Ілюстрації, таблиці, формули та рівняння, що є в тексті додатка, слід нумерувати в межах кожного додатка. Наприклад: рисунок В.3 — третій рисунок додатка В; таблиця А.2 — друга таблиця додатка А; формула (А.1) — перша формула додатка А. Якщо в додатку одна ілюстрація, одна таблиця, одна формула, одне рівняння, їх нумерують так: рисунок А.1, таблиця А.1, формула В.1.

Джерела, які здобувач вищої освіти цитує лише в додатках, розглядають незалежно від процитованих в основній частині наукової роботи і перелічується наприкінці кожного додатка у списку використаної літератури.

Форма цитування, правила складання списку використаної літератури і виносков повинні бути аналогічними прийнятим в основній частині кваліфікаційної роботи. Перед номером цитати і відповідним номером у списку використаної літератури і у виносках ставлять позначення додатка.

Якщо в кваліфікаційній роботі як додаток використовується документ, що має самостійне значення і оформлюється згідно з вимогами до документа цього виду, його копію вміщують у кваліфікаційній роботі без змін в оригіналі. Перед копією документа вміщують аркуш, на якому посередині друкують слово "ДОДАТОК" і назву додатку (за наявності), праворуч у верхньому куті аркуша проставляють порядковий номер сторінки. Сторінки копії документа нумерують, продовжуючи наскрізну нумерацію сторінок кваліфікаційної роботи (нумерацію сторінок документа залишають).

Крім обов'язкових елементів, дипломна (кваліфікаційна) робота може включати як додатки витяги з нормативних актів, копії документів, зразки анкет, за якими виконувалось узагальнення практики, дані соціологічних досліджень, таблиці, схеми тощо.

Порядок оформлення переліку посилань (списку використаних джерел)

У текстовій частині кваліфікаційної роботи є обов'язковим посилання на використані літературні джерела. Такі посилання повинні відповідати їх порядковим номерам у списку, який складають одним із запропонованих способів (Приклади оформлення бібліографічного опису переліку посилань, що наводяться у кваліфікаційній роботі подано в *додатку М*):

1) в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків (найпоширеніший спосіб);

2) у хронологічному порядку;

3) за порядком появи посилань у тексті (цей спосіб зручний для користування, у ДАК України його вважають за найдоцільніший). Список літератури має єдину наскрізну нумерацію.

Доцільним для наукових робіт (курсівих, і кваліфікаційних) є алфавітно-нумераційний порядок розташування літературних джерел. Їх записують в алфавітному порядку за прізвищами авторів (якщо в авторів однакові прізвища, тоді їхню послідовність визначають ініціали; якщо

використано декілька праць одного автора, то їх записують в алфавітному порядку за першими буквами назв цих публікацій, праці одного автора з однаковими назвами розташовується за хронологією) або за назвами творів, що не записані на окремого автора.

Насамперед записують літературу, яка видана кирилицею, потім – латинкою та мовами з особливою графікою (за алфавітом назв мов – арабською, грузинською, китайською тощо). Як правило, публікації мовами з особливою графікою подають в українській транслітерації або в перекладі запису українською мовою, тоді мову видання вказують через „– Араб., – Яп.”.

Регламентація опису друкованих творів. З 2017 року в Україні діє державний стандарт, що відповідає Міжнародному стандартному бібліографічному опису (ISBD). Існують відмінності у бібліографічному описі книг, серійних видань (періодичних, серійних, видань, які продовжуються), окремих частин видання (статей із журналів, збірників, енциклопедій; розділу, тому тощо), інших документів (дисертацій, звітів про науково-дослідну роботу, неопублікованих перекладів, карт, державних стандартів тощо). Відносно недавно з'явилась потреба в оформленні посилань на електронні інформаційні джерела. Однак в Україні поки що не прийнято усталеної форми їх запису, тому використовуються різні стилі оформлення посилань на джерела, опубліковані в Internet.

Складові частини бібліографічного опису: інформація про автора, назва твору, вид видання, за потреби – дані про перевидання, доповнення або переклад, місце видання, дані про видавця, рік видання та обсяг публікації. Інформація про авторів. У бібліографічному описі (як іноземною, так і українською мовами) обов'язковою вимогою є запис ініціалів після прізвища автора, хоча у виданні навпаки, наприклад:

Послідовність прізвищ авторів, подана у виданні зберігається, їх записують через кому (,). Якщо робота має два або три автори, тоді можна подати лише прізвище та ініціали першого і далі додати “та ін.” Або “et al.” (у виданнях латинкою). Видання, що мають чотирьох і більше авторів або не мають індивідуальних авторів записують за назвами, після чого через косу лінію (/) записують дані про авторів, у цьому випадку ініціали розміщують перед прізвищами.

Праці, що мають понад чотири автори, вказуються перші три і додають слова “та ін.” або “et al.”. В описі не вказують дані про наукові ступені, вчені та почесні звання, посаду (проф., докт. істор. наук, акад., Prof., Dr. тощо).

Назву роботи подають так, як вказано на титульному аркуші. Часто після назви подають другу назву (відомості, які пояснюють основну назву роботи), її наводять в описі після основної назви через двокрапку (:). За потреби, після назви уточнюються відомості про видання, наприклад: „Підручник”, „Навч. посібник”, „Довідник”, „Енцикл. словник”, „Зб. статей”, „Зб. наук. праць”, „У 10 т.” тощо (слова в уточненні скорочують відповідно до норм РСТ УРСР 1743-82). Перед уточненням ставлять двокрапку (:).

Інформація про переклад записується після назви через косу лінію (/), наприклад: „Пер. з англ.“, „Пер. з нім.“ або „Пер. з фр. В.Бойчука“. Якщо праця має понад три автори, то після даних про переклад через крапку з комою (;) перелічують авторів.

Дані про те, у якому місті, хто і коли видав книгу записують після інформації про автора, назву книги, перевидання чи переклад. Місце видання подають у називному відмінку. Після цього ставлять двокрапку (:). В українській мові прийнято скорочувати лише назву міста Київ (К.), інші: Львів, Харків, Чернівці тощо записують повністю. Для іноземних публікацій допускається скорочення назв міст: англійською – Нью-Йорк (N.Y.), російською – Москва (М.), Санкт-Петербург (Спб.). Якщо у книзі зазначено два місця видання, то в описі їх подають через крапку з комою (;). Коли одна з двох назв міст не скорочується, тоді обидві подають повністю. Наприклад: „М.; Спб.“, „Київ; Львів“ (однак К.; Львів” буде помилкою!). Якщо місце видання невідоме, тоді вказується перше зі словами „Б.м.“, тобто „без місця“, для книг латинкою – „S.l.“. Назву видавництва записують коротко, без лапок і слова „видавництво“ (К.: Либідь; Львів: Укр. технології).

У назвах іноземних видавництв можуть вказуватись прізвище, ім'я та ініціали видавця. В описі подають тільки прізвище, не записують імені, ініціалів (William Hodge & Company, Limited, John Wiley & Sons, Ltd)

Якщо книгу видали спільно два видавництва, то у бібліографічному описі вказують обидва, наприклад: Львів: Літопис; Київ: Основи, К.: Основи: Техніка.

Якщо у книзі вказано три або більше видавництв, тоді записують перше зі словами „та ін.“ (для книг, виданих латинкою – „etc.“). Рік видання подають після назви видавництва через кому (,) арабськими цифрами, слово рік, число та місяць не записують. Після року ставлять крапку і тире (.-).

Обсяг видання, тобто дані про загальну кількість сторінок і аркушів записують цифрами зі словом сторінка, яке скорочують: с. – в укр. мові; р.– англ.; S. – нім.; s – фр. До загальної кількості сторінок не зараховують сторінки з випускними даними, рекламою, анотацією тощо. Наприклад: К.: Либідь, 2002. – 244 с., N.Y.: Wiley, 2000. – 350 p.

Якщо у книзі нумерація сторінок вказана арабськими або (і) римськими цифрами, то в описі подають: 252 с. або ССLII с.

Відповідно до внесених правок в загальні положення оформлення списку літератури згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» літературу в кваліфікаційній роботі можна оформлювати за таким зразком:

« ... Свобода як творчість особистості в умовах глобалізації (Соловьева, Л., 2012) має як ряд переваг, так і серйозних проблем...»

«... Розглядаючи можливість людини діяти у різних ситуаціях по-різному, І. Сеченов визначає абсолютну свободу вибору як можливість діяти у «якомусь одному спрямуванні, саме так, а не інакше» (Сеченов, И., 1952, с.

432), що характеризує свободу дій, незалежність від чужої волі, здатність покладатися лише на себе самого, цінувати інших...»

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги	
Один автор	Скидан О. В. Аграрна політика в період ринкової трансформації : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2008. 375 с.
Два автора	Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2005. 308 с.
Три автора	Скидан О. В., Ковальчук О. Д., Янчевський В. Л. Підприємництво у сільській місцевості : довідник. Житомир, 2013. 321 с.
Чотири автори	Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А. Київ : Укראгропромпродуктивність, 2006. 106 с. Основи марикультури / Грициняк І. І. та ін. Київ : ДІА, 2013. 172 с.
П'ять і більше авторів	Екологія : навч. посіб. / Б. В. Борисюк та ін. Житомир, 2003. 174 с. Методи підвищення природної рибопродуктивності ставів / Андрющенко А. І. та ін. ; за ред. М. В. Гринжевського. Київ, 1998. 124 с.
Колективний автор	Органічне виробництво і продовольча безпека : зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир : Полісся, 2015. 648 с.
Багатотомне видання	Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть : у 4 т. / гол. ред. В. В. Моргун. Київ : Логос, 2001. Т. 2. 636 с. Фауна України. В 40 т. Т. 36. Інфузорії. Вып. 1. Сукторії (<i>Ciliophora, Suctorea</i>) / И. В. Довгаль. Киев : Наукова думка, 2013. 271 с.
За редакцією	Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів / за ред. І. Я. Коцюмбаса. Львів : Тріада плюс, 2006. 360 с.
Автор і перекладач	Котлер Ф. Основы маркетинга : учеб. пособие / пер. с англ. В. Б. Боброва. Москва, 1996. 698 с. Брігхем Є. В. Основи фінансового менеджменту / пер. з англ. В. Біленького та ін. Київ : Молодь, 1997. 998 с.
Частина видання	
Розділ книги	Саблук П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. <i>Основи аграрного підприємництва</i> / за ред. М. Й. Маліка. Київ, 2000. С. 5–15.

<p>Тези доповідей, матеріали конференцій</p>	<p>Зінчук Т. О. Економічні наслідки впливу продовольчих органічних відходів на природні ресурси світу. <i>Органічне виробництво і продовольча безпека</i> : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : Полісся, 2014. С. 103–108.</p> <p>Скидан О. В., Судак Г. В. Розвиток сільськогосподарського підприємництва на кооперативних засадах. <i>Кооперативні читання: 2013 рік</i> : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4–6 квіт. 2013 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2013. С. 87–91.</p>
<p>Статті з продовжуючих та періодичних видань</p>	<p>Якобчук В. П. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємництва в аграрній сфері. <i>Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка</i>. 2013. Вип. 148. С. 31–34.</p> <p>Масловська Л. Ц., Савчук В. А. Оцінка результативності і ефективності виробництва органічної агропродовольчої продукції. <i>Агросвіт</i>. 2016. № 6. С. 23–28.</p> <p>Акмеологічні засади публічного управління / Є. І. Ходаківський та ін. <i>Вісник ЖНАЕУ</i>. 2017. № 1, т. 2. С. 45–58.</p> <p>Dankevych Ye. M., Dankevych V. Ye., Chaikin O. V. Ukraine agricultural land market formation preconditions. <i>Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis</i>. 2017. Vol. 65, №. 1. P. 259–271.</p>
	<p>Електронні ресурси</p>
<p>Книги</p>	<p>Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.11. 2017).</p>
<p>Законодавчі документи</p>	<p>Про стандартизацію : Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.11.2017).</p> <p>Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822 (дата звернення: 13.10.2017).</p>

Періодичні видання	Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. <i>Ефективна економіка</i> . 2013. № 10. URL: http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.10.2017).
	Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i> . 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.11.2017). Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i> . 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.
Сторінки з веб-сайтів	Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? <i>Екологія життя</i> : веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).
	Інші документи
Законодавчі і нормативні документи (інструкції, накази)	Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2164. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2017. 9 листоп. Інструкція про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : затв. наказом М-ва фінансів України від 20 квіт. 2015 р. № 449. <i>Все про бухгалтерський облік</i> . 2015. № 51. С. 21–42. Про затвердження Порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних : наказ М-ва освіти і науки України від 2 серп. 2017 р. № 1110. <i>Вища школа</i> . 2017. № 7. С. 106–107
Стандарти	ДСТУ ISO 9001: 2001. Системи управління якістю. [Чинний від 2001-06-27]. Київ, 2001. 24 с. (Інформація та документація). СОУ–05.01-37-385:2006. Вода рибогосподарських підприємств. Загальні вимоги та норми. Київ : Міністерство аграрної політики України, 2006. 15 с. (Стандарт Мінагрополітики України)

Патенти	Комбайн рослинозбиральний універсальний : пат. 77937 Україна : МПК А01D 41/02, А01D 41/04, А01D 45/02. № а 2011 09738 ; заявл. 05.08.2011 ; опубл. 11.03.2013, Бюл. № 5.
Авторські свідоцтва	А. с. 1417832 СССР, МКИ А 01 F 15/00. Стенка рулонного пресс-подборщика / В. Б. Ковалев, В. Б. Мелегов. № 4185516 ; заявл. 22.01.87 ; опубл. 23.08.88, Бюл. № 31.
Дисертації, автореферати дисертацій	Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України : дис. ... д-ра с.-г. наук : 03.00.16 / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир, 2011. 392 с. Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : 03.00.16. Житомир, 2011. 40 с.
Препринти	Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. 7 с. (Препринт. НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС ; 06-1).

5 КЕРІВНИЦТВО НАПИСАННЯМ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Керівництво науковою роботою здійснюється з метою надання здобувачу вищої освіти необхідної допомоги у процесі її написання, а також здійснення контролю за дотриманням вимог, які висуваються до наукової роботи у закладах вищої освіти. Науковий керівник кваліфікаційної роботи призначається завідувачем кафедри і затверджується наказом ректора Університету за поданням декана факультету. Він керує підготовкою наукової роботи, формує разом із здобувачем вищої освіти план і завдання, список необхідної літератури, надає допомогу в розробці календарного графіку виконання досліджень на весь час написання роботи.

До основних належать такі форми керівництва:

- попередні консультації;
- погодження плану наукової роботи;
- поточні консультації;
- погодження бази і методик проведення емпіричного дослідження;
- перевірка наукової роботи;
- написання відгуку на роботу;
- консультація з питань захисту наукової роботи.

Науковий керівник несе відповідальність за стан виконання та оформлення наукових робіт.

Попередні консультації

Попередні консультації, зокрема, включають:

- загальну консультацію щодо основних вимог до кваліфікаційної роботи на відповідній кафедрі (форма виконання, обсяг, терміни написання, особливості змісту окремих розділів тощо);
- поради щодо бібліографії (необхідний обсяг нормативного матеріалу, основні монографічні роботи, теми, останні публікації в періодиці, зарубіжні джерела, методика складання списку літератури тощо);
- рекомендації щодо використання в кваліфікаційній роботі матеріалів практики (насамперед неопублікованих) та інших матеріалів ілюстративного характеру.

У результаті попередніх консультацій здобувач вищої освіти має одержати чіткі та конкретні орієнтири щодо того, що таке кваліфікаційна робота і що він має зробити на початковому етапі її написання.

Погодження плану наукової роботи і визначення індивідуального завдання

Як правило, ця форма керівництва кваліфікаційною роботою передбачає:

- рекомендації здобувачу вищої освіти щодо опрацювання джерел, необхідних для складання плану кваліфікаційної роботи;
- ознайомлення з запропонованим здобувачем вищої освіти планом наукової роботи;
- оцінка змісту запропонованого плану;
- у разі потреби — формулювання конкретних зауважень і пропозицій щодо плану та їх обговорення із здобувачем вищої освіти.

У результаті на цьому етапі повинен бути вироблений і узгоджений основний варіант (іноді на основі кількох варіантів) плану наукової роботи. Згідно з планом роботи керівник окреслює здобувачу вищої освіти індивідуальні завдання.

Поточні консультації

Поточні консультації можуть проводитися з окремих питань:

- узагальнення результатів емпіричного дослідження та опрацювання матеріалів дослідження;
- уточнення позиції здобувача вищої освіти щодо висвітлення спірних питань;
- формулювання пропозицій щодо вдосконалення соціальної роботи з конкретного напрямку дослідження, розробки, рекомендації практичного характеру та ін.

У результаті поточних консультацій здобувач вищої освіти має отримати від керівника конкретну допомогу у вирішенні питань, які

з'являються у нього в процесі створення першого варіанту наукової роботи.

Перевірка наукової роботи

За домовленістю між керівником і здобувачем вищої освіти перевірка наукової роботи може відбуватися поетапно (перевірка окремих розділів, параграфів), що проводиться у процесі її написання, або перевірка першого варіанту загалом.

Після перевірки керівник дає загальну оцінку напрацьованого матеріалу:

- якою мірою поданий матеріал відповідає вимогам до кваліфікаційної роботи;
- робить зауваження, які здобувач вищої освіти обов'язково має врахувати при доопрацюванні (здобувач вищої освіти може відстоювати свою позицію, аргументуючи її).

Якщо здобувач вищої освіти відмовляється враховувати вмотивовані зауваження чи рекомендації керівника наукової роботи, останній попереджає здобувача вищої освіти про те, які наслідки на його думку, це матиме: негативний відгук, негативна рецензія, зниження оцінки за наукову роботу під час її захисту тощо.

Остаточне рішення про допуск роботи до захисту на ЕК приймається після попереднього захисту на засіданні кафедри соціальної роботи.

Написання відгуку на кваліфікаційну роботу

Після подання здобувачем вищої освіти остаточного варіанту кваліфікаційної роботи керівник пише офіційний відгук на роботу. Зміст відгуку залежить від конкретних висновків, які керівник зробив після перевірки остаточного варіанта кваліфікаційної роботи.

Якщо поданий варіант, на думку керівника, повністю відповідає вимогам, які ставляться до кваліфікаційної роботи, він у загальній формі відзначає це у відгуку і робить висновок щодо можливості допущення роботи до захисту.

Якщо поданий варіант, на думку керівника, в основному відповідає вимогам до кваліфікаційної роботи, він зазначає це у відгуку. Водночас керівник може навести конкретні недоліки поданого варіанту роботи, а також вказати, які його зауваження не були враховані здобувачем вищої освіти. Наприкінці відгуку керівник робить висновок щодо можливості допущення поданого варіанта кваліфікаційної роботи до захисту в ЕК.

Якщо поданий варіант, на думку керівника, загалом не відповідає вимогам до кваліфікаційної роботи, він зазначає це у відгуку. Водночас керівник зобов'язаний навести найістотніші недоліки поданого варіанта, а також вказати, які його зауваження не були враховані здобувачем вищої освіти. Наприкінці відгуку керівник робить висновок щодо неможливості допуску поданого варіанту кваліфікаційної роботи до захисту.

Наявність відгуку на кваліфікаційну роботу є необхідним для прийняття рішення завідувачем кафедри про її допущення чи недопущення до захисту в ЕК.

Рецензія на кваліфікаційну роботу

Кожна завершена кваліфікаційна робота направляється відповідною кафедрою на зовнішню рецензію. До рецензування залучаються провідні фахівці органів державної влади та місцевого самоврядування, а також наукові та науково-педагогічні працівники науково-дослідних установ. Рецензент визначається завідувачем кафедри за умови, що коло наукових та фахових інтересів рецензента відповідає тематиці роботи. Рецензія має бути підписана та завірена організацією, в якій працює рецензент. У рецензії має бути визначена актуальність обраної теми, практична значущість виконаної кваліфікаційної роботи, дана характеристика щодо розкриття теми роботи, відповідність її змісту до завдання. Рецензент робить висновок щодо використання в роботі сучасних методів дослідження, методичних підходів розроблених здобувачем вищої освіти до вдосконалення діяльності організації, яка була об'єктом дослідження.

У рецензії дається загальна оцінка кваліфікаційної роботи (оформлення, стиль, грамотність викладання). За бажанням рецензент може висловити зауваження та думку про оцінку роботи (відмінно, добре, задовільно, незадовільно), робить висновок щодо можливості допущення її захисту перед ЕК.

6 ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційну роботу разом з демонстраційним матеріалом, відгуком наукового керівника і рецензією подають на кафедру за графіком її виконання. Після ознайомлення із змістом і оформленням роботи кафедра організовує попередній захист роботи, вирішує питання про допуск до захисту перед комісією.

До захисту кваліфікаційних робіт допускаються здобувачі вищої освіти, які виконали всі вимоги навчального плану та освітньо-професійної програми „Соціально-правовий захист”.

Для захисту випускної кваліфікаційної роботи у ЕК подають:

- виконану випускну кваліфікаційну роботу магістра;
- довідку про перевірку роботи на антиплагіат
- письмовий відгук наукового керівника;
- письмову рецензію на роботу;
- диск з комп'ютерним варіантом кваліфікаційної роботи у форматі Word 97, Word 2000 або Word XP

Робота подається в одному друкованому примірнику в твердій палітурці з підписом здобувача вищої освіти, наукового керівника. До ЕК можуть подаватися й інші матеріали, що характеризують наукову та практичну цінність виконаної кваліфікаційної роботи: друковані статті за

темою роботи; документи, що вказують на практичне застосування роботи; макети, зразки матеріалів тощо.

Перевірка кваліфікаційної роботи на плагіат здійснюється за два тижні до захисту на засіданні ЕК.

Кваліфікаційна робота до захисту не допускається, якщо:

- порушується Наказ ректора від 12.06.2017р. № 83 щодо «Положення про академічну доброчесність здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників Чернігівського національного технологічного університету».

«7.3 Перевірка на плагіат проводиться за допомогою спеціалізованих програмно-технічних засобів з визначенням унікальності роботи. Відсоток унікальності твору для відповідної галузі знань (спеціальності) та виду твору визначається внутрішніми нормативними документами Університету (наприклад, протоколом засідання кафедри). При цьому може використовуватись така орієнтовна¹ шкала унікальності твору:

Відсоток унікальності	Рекомендації
80-100 %	висока унікальність, робота допускається до захисту або (та) опублікування
70-79 %	середня унікальність, робота потребує доопрацювання в частині коректності та повноти цитувань, та буде направлена на повторну перевірку без санкцій
51-69 %	низька унікальність, робота потребує суттєвого доопрацювання та буде направлена на повторну перевірку без санкцій
50 % і нижче	низька унікальність, робота відхиляється без права подальшого розгляду (за винятком випадків, коли такий обсяг запозичень є необхідним та обґрунтованим науковим керівником здобувача освіти у письмовій формі)

- робота не відповідає вимогам означених методичних рекомендацій;

- робота написана на тему, яка своєчасно не була затвердженою;
- робота виконана не самостійно;
- структура роботи не відповідає методичним вимогам;
- зміст роботи не розкриває її теми;
- робота недбало оформлена;
- відсутній відгук наукового керівника;
- відсутня рецензія.

Захист кваліфікаційних робіт проводиться на відкритому засіданні ЕК при обов'язковій присутності Голови комісії.

Захист кваліфікаційної роботи складається з таких частин:

- виступ здобувача вищої освіти;
- відповіді на поставлені запитання;

У процесі виступу магістранта рекомендується використовувати заздалегідь підготовлені мультимедійні презентації.

Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи полягає у виготовленні засобів для унаочнення основних результатів досліджень і готуванні доповіді виступу.

Вимоги до презентації

Презентація виступу на захисті кваліфікаційної роботи зазвичай не повинна перевищувати 20 слайдів, але краще вкласти матеріал у 15-16 слайдів (максимум 2 слайди на хвилину промови). Тло слайдів презентації бажано обрати одне для всієї презентації. Можна скористатися шаблонами, які містить програма. Бажано, щоб кольори схем, діаграм, малюнків були яскравішими за тло, а отже краще використовувати світле тло з невеликою кількістю декоративних елементів. Ефекти анімації мають допомагати сприйманню інформації, а не бути самоціллю і не відволікати увагу слухачів від змісту презентації. Бажано не використовувати складних прописних шрифтів, розмір шрифтів має бути не менше, ніж 20-22 pt. В одному слайді доцільно вміщувати не більше, ніж 12-15 строчок тексту.

Презентація виступу повинна містити:

- короткий теоретичний вступ (вказати хто займався досліджуваною проблемою і які підходи вироблені) (1-2 слайди);
- мета (1 слайд)
- гіпотези дослідження (на розсуд керівника) (1 слайд);
- методи та методики дослідження (1 слайд);
- опис змінних і сталих (1-2 слайди);
- опис результатів дослідження (10-12 слайдів);
- висновки та рекомендації (1-2 слайди).

Рекомендуємо звернути увагу на типові помилки, які виникають під час підготовки :

- забагато матеріалу на слайді;
- забагато слайдів;
- дуже швидко йдуть слайди;
- малий шрифт;
- надмірне “декорування”;
- тло слайду (шаблон) зливається з текстом або надміру яскравий, відволікає увагу;
- невиправдане використання ефектів анімації;
- виступаючий говорить до екрану.

Здобувач вищої освіти готує тези виступу чи повний його текст, як правило, заздалегідь. Для захисту кваліфікаційної роботи **здобувачу вищої освіти надається 8–10 хвилин**. Текст виступу включає:

- обґрунтування актуальності вибраної теми наукової роботи;
- визначення категоріального апарата дослідження;

- висвітлення найважливіших теоретичних і практичних проблем з теми роботи, визначення власної позиції щодо спірних питань;
- конкретні висновки, пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення соціальної та соціально-педагогічної роботи з клієнтами, поліпшення практики соціальної допомоги, подальших наукових досліджень з теми роботи тощо.

Текст кваліфікаційної роботи та виступ здобувача вищої освіти є підставою для попередніх висновків членів ЕК щодо оцінки наукової роботи, сумлінності та самостійності здобувача вищої освіти в роботі над обраною темою дослідження.

Звітними документами про захист випускних кваліфікаційних робіт здобувачем вищої освіти є: виконана випускна кваліфікаційна робота; письмовий відгук наукового керівника; письмова рецензія на випускну роботу; протокол засідання ЕК.

Запитання та відповіді

Після виступу здобувач вищої освіти має відповідати на запитання, які можуть бути поставлені йому присутніми. Ставити питання мають голова (головуючий на засіданні) та члени ЕК, а з дозволу голови (головуючого на засіданні) ЕК й інші присутні особи. Запитання повинні стосуватися змісту чи форми кваліфікаційної роботи, а також окремих положень, сформульованих здобувачем вищої освіти під час його виступу на засіданні ЕК.

Відповіді на питання мають бути короткими, аргументованими, чіткими та конкретними. Вони повинні показати рівень загальної грамотності здобувача вищої освіти і рівень його підготовки за обраною спеціальністю. Відповіді здобувача вищої освіти під час захисту наукової роботи сприяють поглибленню висновків, які роблять члени ЕК після виступу здобувача вищої освіти.

7 КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Кожний член ЕК самостійно приймає рішення щодо оцінки наукової роботи здобувача вищої освіти з урахуванням як особистого ознайомлення, так і з огляду на якість її захисту, і на закритому засіданні ці оцінки повідомляється іншим членам ЕК. Рішення щодо остаточної оцінки приймається після обговорення членами ЕК. Кожний член ЕК у разі незгоди з остаточною оцінкою має право на окрему думку, яку він може записати у протоколі ЕК.

Підсумкову оцінку наукової роботи оголошує голова ЕК у присутності здобувачів вищої освіти.

Критерії оцінювання кваліфікаційних робіт з соціальної роботи:

оцінка „відмінно” кваліфікаційна робота є бездоганною за змістом і оформленням; відсоток унікальності 80-100 %; доповідь на захисті є

логічною, змістовною, проголошена вільно і переконливо, зі знанням всіх аспектів теми; відповіді правильні; робота повністю відповідає встановленим вимогам; відгуки та рецензії позитивні;

оцінка „добре” – тема роботи практично розкрита, але мають місце недоліки непринципового характеру: в теоретичній частині дещо поверхово проаналізовані літературні джерела; відсоток унікальності 70-79 %; недостатньо використані інформаційні матеріали; є окремі зауваження рецензента, але в цілому рецензія і відгуки позитивні; доповідь логічна, викладена вільно, відповіді на запитання членів ЕК в основному правильні; робота оформлена згідно з вимогами;

оцінка „задовільно” – тема роботи в основному розкрита, але мають місце недоліки змістовного характеру: нечітко сформульована мета дослідження; відсоток унікальності 70-79 %; суттєво обмежений аналіз наукової полеміки з означеної проблеми; в аналітичній частині є надлишок елементів описовості; добір інформаційних матеріалів (таблиці, схеми, графіки) не завжди обґрунтований; рекомендації і пропозиції завершального розділу обґрунтовано непереконливо; рецензія та відгуки містять суттєві зауваження; не всі відповіді на запитання членів ЕК правильні чи недостатньо повні; є зауваження щодо оформлення роботи;

оцінка „незадовільно” – сформульована мета дослідження не розкрита у роботі; відсутній логічний зв'язок між розділами; відсоток унікальності 51-69 %; відсутній критичний огляд сучасних літературних джерел; аналіз зроблено поверхово, переважає описовість; відсутній докладний аналіз проблем соціального регулювання досліджуваних суспільних відносин; відсутні особисті висновки та пропозиції автора; робота не відповідає спеціальності „соціальна робота”; є суттєві недоліки в оформленні роботи; ілюстрації до захисту відсутні; доповідь прочитана за текстом, відповіді на запитання неточні і неповні.

Узагальнені критерії оцінювання за шкалою ESTC

Критерії оцінювання роботи	Рейтинговий бал за глобальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
<ul style="list-style-type: none"> • Роботу виконано самостійно, зміст повністю відповідає назві, поставленій меті і завданням; • робота оформлена з дотриманням усіх вимог і написана грамотно; • роботу захищено на «відмінно». 	90...100	А	відмінно
<ul style="list-style-type: none"> • Роботу виконано самостійно, зміст загалом відповідає назві, завдання виконані, мети досягнуто; • робота оформлена з дотриманням усіх вимог і написана грамотно; • роботу захищено на «добре». 	82...89	В	добре
<ul style="list-style-type: none"> • Роботу виконано самостійно, зміст загалом відповідає назві, завдання у 	75...81	С	

<p>цілому виконані, мети досягнуто;</p> <ul style="list-style-type: none"> • в оформленні роботи є незначні недоліки, зокрема мовні; • роботу захищено на «добре». 			
<ul style="list-style-type: none"> • Роботу виконано самостійно, але зміст розкрито недостатньо, завдання виконано частково, що позначалося на повноті досягнення мети; • недостатня кількість бібліографічних джерел; • в оформленні роботи є недоліки, мовні помилки; • роботу захищено на «задовільно». 	66...74	D	задовільно
<ul style="list-style-type: none"> • Роботу виконано в основному самостійно, але зміст розкрито недостатньо, завдання виконано не повністю, мети досягнуто лише частково; • недостатня кількість і застарілість бібліографічних джерел; • в оформленні роботи є недоліки, мовні помилки, істотні порушення вимог до наукового стилю; • роботу захищено на «задовільно». 	60...65	E	
<ul style="list-style-type: none"> • Роботу списано або зміст не розкрито, здобувач вищої освіти не вміє користуватися науковим апаратом; • відсоток унікальності 51-69 %; • недостатня кількість і застарілість бібліографічних джерел; • роботу виконано без дотримання формальних вимог, велика кількість мовних помилок; • роботу захищено на «незадовільно». 	0...59	F	незадовільно

Деталізовані критерії оцінювання

При оцінюванні захисту кваліфікаційної роботи державна екзаменаційна комісія бере до уваги такі фактори:

- відсоток унікальності;
- якість кваліфікаційної роботи в цілому (її творчий характер, вміння автора аналізувати теоретичний матеріал, обґрунтованість сформульованих практичних рекомендацій)
- самостійність у розробці проблеми;
- якість оформлення кваліфікаційної роботи (стиль викладу, грамотність, бібліографія, ілюстративний матеріал);
- рівень виступу магістранта (чіткість у формулюванні актуальності, мети і завдань роботи, вміння зробити правильні висновки, культура мовлення);

- відзив керівника і оцінку роботи рецензента.

За результатами захисту кваліфікаційної роботи виставляється оцінка відповідно до нижченаведених критеріїв.

Критерії оцінки кваліфікаційних робіт	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
<ul style="list-style-type: none"> • робота написана самостійно, зміст повністю відповідає назві, поставленій меті та завданням; • відсоток унікальності 80-100 %; • правильно визначено і оформлено науковий апарат дослідження; • зроблено глибокий і всебічний аналіз наукових джерел; • авторські висновки зроблено на високому рівні узагальнення; • якісно виконано експериментальне дослідження; підготовлені практичні рекомендації / навчально-методичні матеріали; • робота оформлена з дотриманням усіх вимог і написана грамотно; • робота подана на кафедру вчасно; • рецензент оцінив роботу на оцінку «відмінно» (A); • захист роботи відбувся на «відмінно». 	відмінно	A 90-100 балів
<ul style="list-style-type: none"> • робота написана самостійно, зміст відповідає назві, завдання виконані і мета досягнута; • відсоток унікальності 70-79 %; • правильно визначено і оформлено науковий апарат дослідження; • зроблено глибокий аналіз наукових джерел; • авторські висновки зроблено на недостатньо високому рівні узагальнення; • не всі дослідницькі завдання експериментального дослідження виконано, але підготовлено необхідні практичні рекомендації / навчально-методичні матеріали; • робота оформлена з дотриманням усіх вимог і написана грамотно; • робота подана на кафедру вчасно; • рецензент оцінив роботу на оцінку «добре» (B чи C); • захист роботи відбувся на «добре». 	добре	B 82-89 балів
<ul style="list-style-type: none"> • робота написана самостійно, зміст відповідає назві, завдання виконані і мета досягнута; • відсоток унікальності 70-79 %; • правильно визначено і оформлено науковий апарат дослідження; 	добре	C 75-81 бал

<ul style="list-style-type: none"> • зроблено глибокий аналіз наукових джерел; • авторські висновки зроблено на недостатньо високому рівні узагальнення; • в оформленні роботи є окремі недоліки, у тому числі мовні; • не всі дослідницькі завдання експериментального дослідження виконано, практичні рекомендації / навчально-методичні матеріали розроблені не в повному обсязі; • робота подана на кафедру вчасно; • рецензент оцінив роботу на оцінку «добре» (С); • захист роботи відбувся на «добре». 		
<ul style="list-style-type: none"> • робота написана самостійно, зміст розкрито недостатньо, завдання виконані не повністю, що позначилося на повноті досягнення мети; • відсоток унікальності 70-79 %; • аналіз наукових джерел не повною мірою відбиває сучасний стан наукової розробки досліджуваної проблеми; • авторські висновки зроблено на недостатньо високому рівні узагальнення; • експериментальна робота носить фрагментарний характер; представлені лише окремі практичні рекомендації/ навчально-методичні матеріали; • в оформленні роботи є недоліки; недостатня кількість бібліографічних джерел; є мовні помилки; • рецензент оцінив роботу на оцінку «задовільно» (D чи E); • захист роботи відбувся на «задовільно». 	задовільно	D 66-74 бали
<ul style="list-style-type: none"> • робота написана в основному самостійно, зміст розкрито недостатньо, завдання виконані не повністю, що позначилося на повноті досягнення мети; • відсоток унікальності 70-79 %; • аналіз наукових джерел не повною мірою відбиває сучасний стан наукової розробки досліджуваної проблеми; застаріла і недостатня бібліографія; • авторські висновки зроблено на невисокому рівні узагальнення; • експериментальна робота носить фрагментарний характер; практичні рекомендації/ навчально-методичні матеріали відсутні або не відповідають змісту; • в оформленні роботи є недоліки; суттєві порушення мовного режиму; • рецензент оцінив роботу на оцінку «задовільно» 	задовільно	E 60-65 балів

(E); • захист роботи відбувся на «задовільно».		
• робота списана або зміст не розкритий; здобувач вищої освіти не вміє користуватися науковим апаратом; • робота оформлена без дотримання вимог; велика кількість мовних помилок; • робота подана на кафедру після встановленого терміну; • рецензент оцінив роботу на оцінку «незадовільно» (FX); • захист роботи відбувся на «незадовільно».	незадовільно	F 0-59 балів

8 ТИПОВІ ПОМИЛКИ В НАПИСАННІ ТА ОФОРМЛЕННІ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Рекомендуємо звернути увагу на типові помилки, що трапляються в написанні та оформленні кваліфікаційної роботи з метою їх уникнення.

1. Зміст роботи не відповідає плану кваліфікаційної роботи або не розкриває тему повністю чи в її основній частині.

2. Сформульовані розділи (підрозділи чи параграфи) не відбивають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта.

3. Мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно і не відображає специфіки об'єкта та предмета дослідження.

4. Автор не проявив самостійності, робота є компіляцією або навіть плагіатом.

5. Не зроблено глибокого і всебічного аналізу сучасних офіційних і нормативних документів, нової наукової літератури за останні 5-10 років з теми дослідження.

6. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з означеної теми роботи має форму анотованого списку і не відображає рівня досліджуваності проблеми.

7. Не розкрито зміст та організацію особистого емпіричного дослідження (його суть, тривалість, місце виконання кількість опитаних, їх характеристики), поверхово висвітлено стан практичної соціальної роботи.

8. Кінцевий результат не відповідає меті дослідження або висновки не відповідають поставленим завданням.

9. У роботі немає посилань на першоджерела або вказані не ті, з яких використано матеріал.

10. Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без дотримання вимог державного стандарту.

11. Як ілюстративний матеріал використано таблиці, діаграми, схеми, запозичені не з першоджерел, а з підручника, навчального посібника, монографії або наукової статті.

12. Обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам, робота виконана неохайно, з помилками.

9 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Власенко Л., Ладанюк А., Кишенько В. Методологія наукових досліджень : навч. посібник. – К. Ліра. 2018. 352 с.
2. Данильян О. Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право. 2019. 368 с.
3. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження : навч.- метод. посіб. Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”. 2018. 206 с.
4. Бирта Г., Бурту Ю. Методологія і організація наукових досліджень. К. Центр навчальної літератури. 2014. 142с.
5. Каламбет С.В. Методолія наукових досліджень: навч. посіб. Дн-вськ: Вид-во Маковецький. 2015. – 191 с.

Допоміжна

1. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К. Центр учбової літератури. 2010. 352 с.
2. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л.М. Моїсеєв ; під наук. ред. В. О. Дроздова. 4-те вид., переробл. і доповн. К. ВД «Професіонал». 2007. С. 29 - 38.
3. Чмиленко, Ф.О. Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Д. РВВ ДНУ. 2014. 48 с.
4. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. Львів. ЛНУ імені Івана Франка. 2011. 178 с.
5. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т.В. Гончарук. Тернопіль. 2014. 272 с.
6. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2020. 275 с.
7. Семигіна Т. В., Баланюк Ю. В. Розвиток в Україні механізмів державного регулювання системи професійних кваліфікацій // The system of public administration in the context of decentralization of power: Collective monograph. Riga :Izdevnieciba “Baltija Publishing”. 2020. С. 129-146.
8. СемигінаТ.В. Європейська практика підтвердження професійних кваліфікацій на основі неформальної освіти // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. 2020. Вип.3 (132). С. 57-65.
9. Semigina T., Maidannyk O., Onischuk Y., Zhuravel Y. Local self-government reforms in Europe: legal aspects of considering the communities' social identity // TribunaJuridica. 2020. Vol.10. Issue 2. P. 207-221.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок заяви про затвердження теми кваліфікаційної роботи

Завідувачу кафедри _____

НУ «Чернігівська політехніка»

доценту _____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Здобувач(ка) вищої освіти ____ курсу

_____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Заява

Прошу затвердити тему моєї випускної кваліфікаційної роботи _____ і призначити науковим керівником (посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище й ініціали викладача).

Дата

Підпис

Додаток Б
Завдання до кваліфікаційної роботи
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації

Кафедра соціальної роботи

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Завідувач кафедри

_____

" ___ " _____ 201__р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванов Іван Іванович

Тема роботи: Адаптація людей похилого віку до умов нового соціального середовища

Тему затверджено наказом ректора

від " ___ " _____ 201__р. № _____

1. Вхідні дані до роботи (де проводилось дослідження, скільки респондентів взяли участь у дослідженні, їх характеристика) _____

_____

2. Зміст роботи (робота складається з теоретичної частини – назва розділу) і з емпіричної частини – назва розділу) _____

_____

Календарний план

№	Назва етапів роботи	Термін виконання	Примітки
1.	Розділ 1. (Зазначаєте назву)	до 01.11.201_ р.	
2.	Розділ 2. (Зазначаєте назву)	до 20.11.201_ р.	
3.	Розділ 3. (Зазначаєте назву)	до 01.12.201_ р.	
4.	Подання випускної кваліфікаційної роботи на кафедрі для проведення попереднього захисту	до 07.12.201_ р.	
5.	Доопрацювання випускної кваліфікаційної роботи з урахуванням зауважень наукового керівника	до 10.12.201_ р.	
6.	Рецензування випускної кваліфікаційної роботи	до 12.12.201_ р.	

Завдання підготував:

Керівник _____
(підпис)

ППП

«___» _____ 201_ р.

Завдання одержав:

здобувач вищої освіти _____
(підпис)

ППП

«___» _____ 201_ р.

(підпис)

Додаток В

Зразок написання титульної сторінки кваліфікаційної роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Кафедра соціальної роботи

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

_____

" ____ " _____ 201__р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Адаптація людей похилого віку до умов нового соціального середовища

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ»
спеціальність 231 «Соціальна робота»
галузь знань 23 «Соціальна робота»

Виконавець:

здобувач вищої освіти гр. МСРп-111

Іванов Іван Іванович _____

(підпис)

Керівник:

к.пед.н., доцент кафедри соціальної роботи

Децюк Тетяна Миколаївна

_____

(підпис)

Чернігів, 20__

Зворотна сторона титульного аркушу кваліфікаційної роботи

Я, _____ ,
підтверджую, що дана робота є моєю власною письмовою роботою.
оформленою з дотриманням цінностей та принципів етики і академічної
добросесності відповідно до Кодексу академічної добросесності
Національного університету «Чернігівська політехніка». Я не використовував
/ла жодних джерел , крім процитованих, на які надано посилання в роботі.

_____
дата

_____
підпис

Додаток Г
Зразок змісту кваліфікаційної роботи

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
SUMMARY.....	5
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
1 НАЗВА РОЗДІЛУ (ЖИРНИЙ ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ).....	13
1.1 Назва підрозділів.....	13
1.2 Назва підрозділів	18
1.3 Назва підрозділів	26
Висновки до розділу 1.....	34
2 НАЗВА РОЗДІЛУ (ЖИРНИЙ ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ).....	36
2.1 Назва підрозділів	36
2.2 Назва підрозділів.....	46
2.3 Назва підрозділів	54
Висновки до розділу 2.....	63
3 НАЗВА РОЗДІЛУ (ЖИРНИЙ ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ).....	65
3.1 Назва підрозділів	65
3.2 Назва підрозділів.....	74
Висновки до розділу 3.....	87
ВИСНОВКИ.....	90
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	93
ДОДАТКИ.....	96

Додаток Д

Перелік умовних позначень

У тексті кваліфікаційної роботи можуть застосовуватися загальноприйняті скорочення без внесення їх у перелік умовних позначень.

Наприклад:

- при посиланні:
- див. – дивись,
- пор. – порівняй;
- при позначенні цифрами століть і років: ст. – століття, р. – рік, рр. – роки;
- після перерахування в кінці речення: та ін. – та інше, і т. п. – і тому подібне;
- при географічних найменуваннях: м. – місто, мм. – міста, обл. – область;
- при посиланнях: на таблиці – табл. 1.1, малюнок – мал. 2.1, розділ – розд. 1, том – т.

Водночас якщо автор використовує спеціальні скорочення, специфічну термінологію, їх перелік подають як окремий список і розміщують перед “Вступом”. Цей перелік друкується двома колонками. Зліва за абеткою розміщують скорочення, а справа подають їх розшифровку.

У випадку, коли такі скорочення, специфічна термінологія повторюються менше трьох разів, перелік умовних позначень у науковій роботі не складають. Їх розшифровку наводять безпосередньо в тексті при першому згадуванні.

Додаток Ж.1

Зразок написання вступу до кваліфікаційної роботи (приклад 1)

Тема кваліфікаційної роботи

ГУМАНІСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧ ВИЩОЇ ОСВІТИВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Актуальність дослідження. Інтенсивна індустріально-інформаційна трансформація сучасного суспільства в умовах динамічного розвитку цивілізації зумовлює посилення ролі особистості в технічній галузі, що вимагає формування нової генерації фахівців технічного профілю, здатних до здійснення ефективної міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах, постійного саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації, для яких загальнолюдські та національно-духовні гуманістичні цінності є головним орієнтиром у житті. Особливої значущості набуває проблема створення у навчально-виховному процесі технічних університетів таких умов і впровадження таких технологій, які б сприяли ефективності гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти. На цьому наголошено у нормативно-правових документах, що регламентують шляхи й напрями розвитку освіти в Україні: Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, концепції національного виховання здобувачів вищої освіти молоді та інших офіційних документах держави.

Розв'язанню досліджуваної проблеми сприяли наукові розробки вітчизняних учених з теорії і методології гуманістично орієнтованої освіти: І. Беха, А. Богуш, Г. Васяновича, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, А. Капської, В. Кременя, А. Макаренка, Ю. Мальованого, Н. Ничкало, Г. Пустовіта, О. Савченко, В. Семиченко, А. Сущенко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської та ін. Гуманістичні ідеї розвитку особистості закладено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Г. Балла, А. Маслоу, К. Роджерса та ін.

Окремі аспекти проблеми гуманістичного виховання особистості досліджували О. Андрійчук, А. Вірковський, Н. Клименюк, Д. Пашенко, І. Шевчук, В. Яковлева та ін. Питанням теорії і практики гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів присвятили свої роботи Є. Барбіна, Р. Беланова, Л. Бобко, Т. Буяльська, С. Даньшева, О. Тепла та ін. Проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти розкрито в дослідженнях І. Кузнецової, П. Скляр, Ж. Свиренко, Т. Уманської, Н. Чигиринської та ін.

Не зважаючи на посилену увагу науковців до проблеми гуманістичного виховання, вона не стала об'єктом окремого дослідження для здобувачів вищої освіти технічних університетів. Залишається невивченою низка важливих для теорії і практики питань: не з'ясовані особливості гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти, не обґрунтована педагогічна технологія гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти у навчально-виховному процесі технічних університетів та умови, що сприяють ефективності цього процесу. Досі існують суперечності між:

- нагальною потребою Української держави у відтворенні гуманістичного потенціалу суспільства та відсутністю цілісного гуманістичного компонента в системі підготовки майбутніх фахівців технічного профілю;

- потенційними можливостями навчально-виховного процесу технічних університетів щодо гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти та недостатнім рівнем його реалізації через усталену практику пріоритетності фахової технічної спрямованості.

Актуальність проблеми дослідження, її недостатня теоретична і практична розробленість, наявні суперечності, необхідність і можливість їх подолання зумовили вибір теми магістерського дослідження: „Гуманістичне виховання здобувачів вищої освіти у навчально-виховному процесі технічних університетів”.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічної технології гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти у навчально-виховному процесі технічних університетів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

1. На підставі аналізу наукових джерел уточнити поняття: „гуманізм”, „гуманність”, „гуманізація”, „гуманітаризація”, „гуманістичне виховання”; обґрунтувати сутність і структуру поняття „гуманістичне виховання здобувачів вищої освіти технічних університетів”.

2. Виявити особливості гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах навчально-виховного процесу технічних університетів.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні гуманістичної вихованості здобувачів вищої освіти технічних університетів.

4. Дослідити вплив теоретично обґрунтованої, розробленої та експериментально перевіреної педагогічної технології на рівні гуманістичної вихованості здобувачів вищої освіти, визначивши педагогічні умови, що забезпечують її ефективність.

Об’єкт дослідження – навчально-виховний процес у технічних університетах.

Предмет дослідження – гуманістичне виховання здобувачів вищої освіти у навчально-виховному процесі технічних університетів.

Гіпотеза дослідження. У ході дослідження зроблено припущення про те, що гуманістичне виховання здобувачів вищої освіти у навчально-виховному процесі технічних університетів відбуватиметься ефективно, якщо його побудувати на основі науково обґрунтованої та експериментально перевіреної педагогічної технології, яка базується на сукупності гуманістичних принципів виховання, враховує особливості навчально-виховного процесу та передбачає: 1) формування в здобувачів вищої освіти позитивної мотивації до гуманістичного виховання та оволодіння системою знань про його сутність і значущість в особистісно-професійному становленні; 2) формування гуманістичних особистісних якостей, умінь та навичок міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах; 3) корекцію гуманістичної вихованості здобувачів вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, розв’язання висунутих завдань і перевірки гіпотези використано загальнонаукові методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація та узагальнення педагогічної, психологічної, філософської, науково-методичної та спеціальної літератури вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем гуманістичного виховання особистості, що дало змогу проаналізувати стан досліджуваної проблеми і виокремити провідні дослідницькі підходи до розуміння сутності означеного поняття; аналіз сучасної практики технічних університетів та нормативної документації щодо змісту гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти; *емпіричні* – цілеспрямоване спостереження за способами і формами прояву гуманістичних якостей і здібностей здобувачів вищої освіти у міжособистісній взаємодії; тестування, бесіди, анкетування, експертна оцінка та самооцінка здобувачів вищої освіти з метою виявлення рівнів гуманістичної вихованості; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) для перевірки ефективності технології гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти

у навчально-виховному процесі технічних університетів; *статистичні* – кількісний та якісний аналіз експериментальних даних з використанням методів математичної статистики для перевірки достовірності отриманих результатів експериментальної роботи.

Експериментальною базою дослідження виступили: _____

Наукова новизна і теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягають у тому, що:

- *уточнено* поняття: „гуманізм”, „гуманність”, „гуманізація”, „гуманітаризація”, „гуманістичне виховання”; обґрунтовано сутність поняття „гуманістичне виховання здобувачів вищої освіти технічних університетів” як невід’ємної складової цілісного педагогічного процесу творення особистості;

- *подальшого розвитку* набули форми і методи аудиторної та позааудиторної роботи („мозковий штурм”, кейс-метод, „відкритий простір”, творчі завдання, залучення здобувачів вищої освіти до безкорисливої благодійної діяльності, ведення особистісного щоденника спостережень тощо), спрямовані на підвищення ефективності гуманістичного виховання здобувачів вищої освіти.

Практична значущість дослідження полягає у розробці науково обґрунтованого навчально-виховного комплексу, спрямованого на гуманістичне виховання здобувачів вищої освіти у навчально-виховному процесі технічних університетів

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати магістерського дослідження обговорювалися на науково-практичній конференції: „Технології педагогічної освіти: теорія, досвід, перспективи розвитку в умовах Болонського процесу” (м. Миколаїв, 2007 р.).

Основні результати дослідження відображено в 1 публікації.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 120 сторінки, з них основного тексту – 80 сторінки. У роботі 12 таблиць, 2 рисунки та 4 діаграми, які займають 8 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел 120 найменувань (з них 6 – іноземною мовою).

Додаток Ж.2.

Зразок написання вступу до кваліфікаційної роботи (приклад 2)

Тема наукової роботи

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Актуальність і доцільність дослідження. Важливою соціально-психологічною проблемою сьогодення є процес старіння людської популяції, який значною мірою залежить від рівня суспільно-економічного розвитку держави. Дані демографічного прогнозу свідчать про постійне зростання кількості осіб похилого віку в загальній структурі населення нашої держави. Сьогодні кожний п'ятий житель України досяг 60-річного віку. Число людей 65 років і старших, котрі у 1994 році складали 14%, у 2025 році збільшиться до 21%.

Гостро постає питання дослідження не лише медичних, соціальних, але і психологічних аспектів проблеми похилого віку. На початку 80-х років ХХ століття питання старіння та довголіття стало предметом спеціального розгляду міжнародних організацій і агентств ООН. У нашій державі функціонує міжгалузєва комплексна програма „Здоров'я нації” (напрямок VI – „Здоров'я нації в старості”) на 2002 – 2011 рр., затверджена постановою Кабінету міністрів України від 10 січня 2002 р., № 14, розробляється законодавство, основним пріоритетом якого є соціальний захист пенсіонерів, що зумовлює зацікавленість науковців проблемами старості та довголіття.

Проблеми особистісного розвитку в період похилого віку і старості досліджували Б.Г.Ананьев, І.Г.Беленька, К.Вишневська-Рошковська, Є.І.Головаха, І.В.Давидовський, Е.Еріксон, О.В.Краснова, О.О.Кронік, О.Г.Лідерс, К.Росяк, Р.С.Яцемірська, К.Юнг. Зокрема, Н.В.Андреев, С.Є.Піняєва розглядали питання особистісного і професійного розвитку у період зрілості. Проблеми особистісних змін у старості, а також особливості життєвого шляху людей похилого віку проаналізовано у роботах Н.А.Логінової, Г.Томе. У працях Л.В.Бороздіної та О.М.Молчанової основна увага приділялась дослідженню самооцінки у похилому віці. Є.І.Холостова, Н.П.Щукіна розглядають питання соціально-психологічної допомоги у період пізнього віку.

Вагомий внесок у розвиток сучасної геронтології та геронтопсихології належить українським науковцям, які провели комплексне дослідження проблем старості, питань довголіття та психологічного вітаукту, біологічних, соціальних, психологічних чинників старіння. Відомі здобутки наукових шкіл О.О.Богомольця, І.І.Мечнікова, В.В.Фролькіса, які пізніше активно розвивалися російськими геронтологами. Психологічні особливості осіб похилого віку у контексті проблеми життєвого шляху та періодизації психічного розвитку особистості досліджували О.І.Кульчицька, В.Ф.Моргун, Т.М.Титаренко. Основні механізми старіння, серед них і психологічні, розглядали Ж.А.Медведев, В.В.Безруков, Г.М.Бутенко, Н.В.Паніна, а медико-психологічні питання пізнього віку – У.Риспаєв, О.К.Кульчицький та інші вчені.

Особливе місце у віковій психології та геронтопсихології займає проблема розвитку ціннісної сфери особи у похилому віці, адже ціннісні орієнтації, як зазначав ще В. Франкл, є стрижнем особистості, а ціннісно-смилова сфера – її базовою підструктурою. Як складові індивідуального досвіду людини, ціннісні орієнтації у пізньому віці або набувають особистісного значення і виступають як опора життєдіяльності, або утруднюють адаптацію до нових соціальних умов.

Знання особливостей сфери ціннісних орієнтацій осіб похилого віку може сприяти визначенню шляхів надання їй соціально-психологічної допомоги у подоланні стресів та фрустрацій особистості, її дезадаптації до нових соціальних умов, задоволенню її потреби у самовираженні тощо, сприятиме подальшому особистісному розвитку особи, її довголіттю.

Нинішня актуальність проблеми ціннісних орієнтацій у похилому віці зумовлює необхідність розробки більш конструктивного підходу до її розв'язання і створення на цій основі науково обґрунтованої програми допомоги особам похилого віку. Все це обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи “Психологічні особливості ціннісних орієнтацій осіб похилого віку”.

Мета дослідження – вивчення психологічних особливостей ціннісних орієнтацій осіб похилого віку і вдосконалення на цій основі соціально-керуючого супроводу їх життєдіяльності.

Відповідно мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Провести теоретичний аналіз психологічних особливостей особистості людей похилого віку та базової її підструктури – ціннісної сфери.
2. Експериментально вивчити психологічну структуру та чинники становлення ціннісних орієнтацій осіб похилого віку.
3. З'ясувати типологію людей похилого віку на основі визначення особливостей їх ціннісно-сміслової сфери.
4. Розробити та експериментально перевірити програму соціально-психологічної допомоги особам похилого віку в умовах геріатричного будинку-інтернату.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації осіб похилого віку як вікові новоутворення особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості і детермінанти генезису ціннісних орієнтацій осіб похилого віку.

Гіпотеза дослідження складається з таких припущень:

- “криза пенсійного віку” концентрує у собі внутрішньоособистісний конфлікт на ціннісному рівні, який виявляється у пріоритеті вітальних термінальних ціннісних орієнтацій серед системи інших цінностей та у загальних розбіжностях між ціннісними орієнтаціями та їх доступністю для осіб похилого віку;

- ефективність соціально-психологічної допомоги людям похилого віку забезпечується врахуванням особливостей перебудови їх ціннісно-сміслової сфери, переорієнтації на вікові цінності та одночасного підвищення важливості периферійних ціннісних орієнтацій.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять засади гуманістичної психології (А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл), положення епігенетичної концепції психосоціального розвитку (Е.Еріксон), концептуальні положення щодо розвитку та формування особистості (Г.О.Балл, І.Д.Бех, Б.С.Братусь, І.С.Булах, Л.С.Виготський, Є.І.Головаха, Д.Б.Ельконін, Г.С.Костюк, Д.Ф.Крюкова, О.М.Леонтьєв, С.Д.Максименко, І.П.Маноха, Е.О.Помиткін, В.В.Рибалка), науково-психологічні уявлення про сутність та закономірності розвитку осіб похилого віку (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, К.Вишневська-Рошковська, М.С.Смульсон, І.В.Давидовський, О.О.Богомолець, О.В.Краснова, О.Г.Лідерс, Н.В.Паніна, В.В.Фролькіс, М.В.Єрмолаєва), концептуальні підходи у дослідженні ціннісно-сміслової сфери особистості (Д.О.Леонтьєв, З.С.Карпенко, Д.М.Узнадзе, В.А.Ядов), сукупність положень особистісно орієнтованого підходу до організації і проведення психологічних досліджень (І.Д.Бех, Н.І.Литвинова, О.М.Отич, Є.В.Єгорова, К.К.Платонов, В.В.Синявський), методологічні засади надання психологічної допомоги у практичній психології (О.Ф.Бондаренко, В.Г.Панок, Н.Ю.Максимова, В.Ф.Моргун, Н.А.Побірченко, Т.С.Яценко), концепції життєвого шляху особистості (Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелева), ідеї теорії селективної оптимізації життєдіяльності осіб похилого віку з компенсацією соціальних амортизаторів та соціоемоційної теорії селективності (Ф.Ланг, Н.П.Щукіна, Е.І.Холостова).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс методів, які зумовлені об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження. Серед *теоретичних методів* – аналіз, систематизація та узагальнення наукової психологічної літератури; *емпіричних* – констатуючий експеримент, психодіагностичні

методи, цілеспрямоване спостереження, бесіда; *формуючих* – психолого-педагогічний експеримент, психологічний тренінг, метод дискусійного обговорення проблем, рефлексивні методи. Для статистичної обробки даних використовувалися методи математичної статистики: кореляційний аналіз, елементи клайк-аналізу, t-критерій Стьюдента.

Наукова новизна проведеного дослідження виявляється в тому, що:

уточнено розуміння природи “кризи пенсійного віку”, в основі якого лежить розходження між важливістю та доступністю ціннісних орієнтацій для осіб похилого віку; *розроблено* засади створення програми соціально-психологічної допомоги особам похилого віку, яка враховує особливості їх ціннісно-сміслової сфери.

Теоретичне значення роботи полягає у розширенні існуючих наукових даних щодо особливостей ціннісно-сміслової сфери осіб похилого віку. Отриманий теоретичний матеріал та результати дослідження дають можливість змодельовати сферу ціннісних орієнтацій пенсіонерів, визначити механізми її формування, а отже розробити обґрунтовану програму соціально-психологічної допомоги особам похилого віку. Крім того, отримані результати уможливають прогнозування виникнення „криз пенсійного віку” та розробляти засоби їх подолання.

Практичне значення дослідження полягає у створенні програми соціально-психологічної допомоги особам похилого віку, що перевіряє використання тренінгових методів, ефективність яких раніше недооцінювалася.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося з особами похилого віку 55–65 років, що вийшли на пенсію і не займаються професійною діяльністю, проживають у родинах у м. Тернополі та Тернопільській області та перебувають у Петриківському обласному комунальному геріатричному будинку-інтернаті Тернопільської області. Усього в дослідженні взяло участь ____ осіб.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення і результати магістерського дослідження обговорювалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи” (Тернопіль, 2003).

Публікації. Зміст та результати дисертаційного дослідження відображено у 1 науковій праці.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (120 робіт, з них 10 – іноземною мовою), методичний апарат дослідження подано у 6 додатках на 17 сторінках. Робота містить 11 таблиць та 7 рисунків на 13 сторінках. Загальний обсяг роботи – 120 сторінок, основна її частина займає 80 сторінок.

Додаток К.1

Зразок написання висновків до розділів

Висновки до першого розділу

Проблеми психологічної характеристики особистості осіб похилого віку надзвичайно актуальні, кількість досліджень з цієї проблематики обмежена, розробка проблеми здійснювалася в основному за часів радянського періоду (фундаментальні дослідження Б. Г. Ананьєва, І. С. Кона та ін.), сьогодні ж більшість психологічних досліджень з проблем старості здійснюються у країнах близького зарубіжжя або за кордоном.

У дисертації використано періодизацію, розроблену Н. С. Пряжніковим, О. В. Хухласвою, яка базується на соціально-психологічному критерії, а не на хронологічному; термін “похилий вік”, “пенсіонер” використовується для означення вікового періоду від 55 до 65 років у жінок і від 60 до 65 років у чоловіків. Похилий вік розглядається як перехідний період, кризовий, пов’язаний з адаптацією до пенсії, як стадія переходу від зрілості до власне старості.

1. Проаналізувавши праці Б. Г. Ананьєва, Н. А. Логінової, Ш. Бюллер, К. Вишневської–Рошковської, М. В. Єрмолаєвої та інших учених, визначено, що особистісне становлення у період похилого віку може проходити двома основними шляхами. Це або виявлення у себе нових можливостей і з їх допомогою компенсація усіх недоліків старості, що тісно пов’язане з продовженням професійної діяльності і задоволенням потреби у спілкуванні, самореалізацією, як формуванням почуття его-інтеграції; або замкнутість на своєму внутрішньому світі, незадоволеність як собою, так і оточуючими, що пов’язано з незадоволенням вище названих потреб, а також особливостями попереднього життя (негативним вирішенням психосоціальних конфліктів на попередніх етапах особистісного становлення, якщо звертатись до теорії особистості Е. Еріксона). З припиненням професійної діяльності, людина зіштовхується з необхідністю вибору між соціальним (стратегія збереження себе як особистості) та індивідуальним (стратегія збереження себе як індивіда) життям. Ці дві стратегії співвідносяться з двома основними типами старіння. М. В. Єрмолаєва вважає, що саме момент вибору визначає структуру подальшої адаптації в похилому віці та старості і відповідно структуру емоційних переживань у цьому віці. Порівняння емоційних переживань осіб даного вікового періоду, яким притаманні альтернативні стратегії адаптації до старості, показує, що стратегія збереження себе як індивіда веде до збереження емоційних ресурсів, стратегія збереження себе як особистості передбачає відносно більші можливості їх витрати, що є позитивним.

2. Проаналізувавши праці провідних закордонних геронтологів визначено, що соціальне оточення впливає на вікові зміни мотивації та емоцій. Обмежена перспектива майбутнього часу пов'язана зі збільшенням мотивації до емоційно значущих контактів, інтровертованість та звуження світогляду пенсіонера. Навпаки, коли індивіди визначають часову перспективу як експансивну, вони віддають перевагу інструментальним цілям (Л. Карстенсен, Ф. Ланг), що можна порівняти із вибором стратегії “збереження себе як особистості”. Регуляція соціальних відносин впливає на покращення почуття суб'єктивного благополуччя у пізньому віці (М. Бальтес, Л. Карстенсен, Ф. Ланг).

3. Визначено, що ціннісні орієнтації відображають ставлення людини до соціальної дійсності, визначаючи, таким чином, широку мотивацію її поведінки. Онтологічною одиницею аксіопсихіки є “міждисциплінарне поняття “цінність” та його психологічний еквівалент – “смысл”. Отже, об'єктом експериментального вивчення стануть ціннісні орієнтації осіб похилого віку, які зважаючи на обґрунтування В.А. Ядова та Д. О. Леонтєва, розуміємо як спрямованість на певні цінності у конкретній ситуації.

4. Визначено, що міра збереженості ціннісно-сислової сфери виступає психологічним критерієм, основою для нормального протікання процесу старіння. В. В. Болтенко, досліджуючи генезис ціннісних орієнтацій в умовах будинків інтернатів визначив, що у процесі старіння відбувається звуження системи цінностей за рахунок актуалізації і поступового відмирання набутих соціальних якостей. Дослідники вікових аспектів усвідомлення і переживання смислу життя вказують на важливість самого факту і результатів цього усвідомлення для формування задоволеності життям на пізніх етапах онтогенезу. У роботах Л. В. Бороздіної, О. М. Молчанової, Е. А. Куруленко, відзначено, що для осіб похилого віку найважливішими є цінності професійної реалізованості, спілкування та корисності для оточуючих. М. В. Єрмолаєва, Н. С. Пряжніков вважають, що головною ціннісною орієнтацією старіючої людини має бути “творчість”, що забезпечує у похилому віці внутрішню інтегрованість, необхідні соціальні зв'язки, відволікає від нав'язливих думок про здоров'я, укріплює почуття власної гідності.

5. Вважаємо, що основою для особистісного розвитку у період похилого віку та старості є формування метаособистісного утворення – життєвого увічнення як форми соціально-ціннісної персоналізації у наступних поколіннях, яке співвідносимо з еґо-інтеграцією та задоволеністю життям у цілому.

6. Загалом, аналіз наукових праць, як вітчизняних так і зарубіжних учених свідчить, що досліджень, присвячених особливостям ціннісних орієнтацій у похилому віці ще дуже мало. Хоча ця проблема є актуальною, оскільки ціннісні орієнтації виступають важливою складовою соціальної поведінки, дають можливість прогнозувати особистісний

розвиток людини; базуючись на знаннях про структуру цінностей у похилому віці можна розробляти адекватні програми консультативної та соціальної допомоги.

У подальшому дослідженні необхідно здійснити розробку методичних підходів до експериментального вивчення особливостей ціннісних орієнтацій осіб похилого віку, визначити шляхи та методи їх діагностики, апробувати психодіагностичний інструментарій, спрямований на виявлення генезису ціннісних орієнтацій осіб зазначеної вікової категорії.

Додаток К.2

Зразок написання висновків до всієї роботи (приклад 1)

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення наукових здобутків у галузях геронтологічної науки, зокрема психології похилого віку та старості. Розроблено новий підхід до програми соціально-психологічної допомоги особам похилого віку, який ґрунтується на ретельному вивченні психологічних особливостей їх ціннісних орієнтацій, визначенні основних напрямків врахування ціннісно-сислової сфери при розробці програм соціально-психологічної допомоги, спрямованих на її гармонізацію, корекцію самооцінки, самоствалення, тривожності та інтегрального ціннісного показника “задоволеність життям”, який визначає формування почуття “его-інтеграції” та подолання основних проявів “кризи пенсійного віку”. Апробовано та доведено ефективність нового підходу до формування ціннісно-сислової сфери осіб похилого віку, в основу якого покладено тренінгову роботу з ними, доречність якої раніше заперечувалася.

1. Аналіз наукових даних переконливо свідчить про те, що процес особистісного розвитку у період зрілості і похилого віку не припиняється. Важливу роль у цьому відіграють цінності соціальної активності, суспільно-корисної, творчої, професійної діяльності, прагнення до самореалізації та самоздійснення, передачі особистісного потенціалу, смисло-ціннісних життєвих надбань у індивідуальний досвід наступних поколінь, задоволення потреби у спілкуванні. Визначено, що „криза пенсійного віку” пов’язана зі звуженням сфери ціннісних орієнтацій за рахунок відмирання набутих соціальних якостей та неможливістю задоволення потреби у професійній діяльності.

2. У ході проведення констатуючого експерименту із застосуванням комплексу психодіагностичних методів визначено структуру, психологічні особливості та чинники становлення ціннісних орієнтацій осіб похилого віку:

- провідною ціннісною орієнтацією осіб похилого віку є “гармонійне життя” як прагнення до збереження рівноваги, врівноваженості в основних сферах життєдіяльності, передачі особистісного життєвого досвіду, майстерності нащадкам. Пріоритетними для сучасних пенсіонерів є етичні ціннісні орієнтації, зокрема, “чесність” і “вихованість”, ціннісні орієнтації міжособистісного спілкування. Визначено, що у структурі термінальних ціннісних орієнтацій осіб похилого віку переважають ті, які спрямовані на задоволення “нижчих” вітальних потреб самообслуговування. „Розваги” ж витіснено на периферію ціннісної сфери пенсіонерів. Критичними, на межі витіснення є ціннісні орієнтації „творчість” і „краса природи та мистецтва”, які належать до категорії духовних цінностей і забезпечують ефективний перебіг процесу старіння. Переважно витісненими на периферію є індивідуальні ціннісні орієнтації, а також ціннісні орієнтації, що

спрямовані на самоствердження та професійну самореалізацію. Останнє певною мірою унеможлиблює формування почуття “его-інтеграції”, а отже і позитивну лінію старіння, що зрештою може призвести до скорочення тривалості життя;

- структура ціннісних орієнтацій осіб похилого віку характеризується внутрішньою сталістю та інтегрованістю. Факторами формування системи ціннісних орієнтацій пенсіонерів є соціальні чинники, згодом – особистісні, що переважно виступають детермінантами наявної системи ціннісних орієнтацій. Проте соціальні умови похилого віку, такі як соціальна ситуація розвитку, пов’язана з припиненням професійної діяльності, або ж умови проживання у будинку-інтернаті, моделюють ієрархічні взаємозалежності усередині сформованої системи ціннісних орієнтацій;

- визначено, що для періоду похилого віку характерні суперечності між мотиваційною стороною діяльності (яку представлено важливістю ціннісних орієнтацій) та операційною (на яку вказує їх доступність), що, згідно теорії психічного розвитку Д.Б.Ельконіна, призводить до виникнення особистісної кризи. Таким чином, знайдено пояснення виникнення “кризи пенсійного віку”, що безпосередньо пов’язана з припиненням професійної діяльності.

3. Виділено три типи особистості осіб похилого віку у перші роки після виходу на пенсію, які співвідносяться з двома основними стратегіями старіння. Одну лінію розвитку представляє песимістичний тип, представники якого відзначаються пасивною стратегією адаптації до старіння, що веде до поглиблення „кризи пенсійного віку”, цих осіб характеризує високий рівень дезінтеграції мотиваційно-особистісної сфери, фрустрованість пріоритетних ціннісних орієнтацій та потреб, незадоволеність собою та оточенням, низькі рівні самооцінки, локус-контролю та осмисленості життя, висока тривожність – усе це утруднює, гальмує подальший розвиток особистості та свідчить про необхідність розробки програми соціально-психологічної допомоги, яка б враховувала особливості ціннісної сфери людей похилого віку.

Прогресивну лінію розвитку представляють оптимістичний та гармонійно-реалістичний особистісні типи. Представники цих типів характеризуються високими та середніми рівнями осмисленості життя, сприймання часової перспективи зорієнтоване на майбутнє, позитивним локусом контролю, гармонійністю мотиваційно-особистісної сфери як відсутністю розходжень між бажаним та дійсним, пріоритетом таких ціннісних орієнтацій: „активне діяльне життя”, „творчість”, „пізнання”, „широта поглядів”, „відстоювання своєї думки”. Усе це веде до їх високої поінформованості, вказує на включеність до різних сфер життєдіяльності, розвиток вольових якостей, вищі рівні

самооцінки, що сприяє формуванню его-інтеграції, свідчить про вирішення „кризи пенсійного віку” та сприяє задоволеності життям на наступних вікових етапах.

4. Розроблено програму соціально-психологічної допомоги особам похилого віку на основі тренінгу гармонізації життєвих цінностей, спрямованого перш за все на представників песимістичного типу, що базується на таких положеннях:

- корекцію ціннісно-сислової сфери осіб похилого віку варто здійснювати на основі концепції селективної оптимізації життєдіяльності з компенсацією соціальних амортизаторів у групах взаємодопомоги. Важливим є втілення стратегій соціального увічнення та персоналізації осіб похилого віку у наступних поколіннях. Зміст цих методів розкривається через аналіз інформаційного (підвищення важливості цінності “пізнання”, проведення просвітницьких заходів, діагностичного обстеження тощо), особистісного (корекція самоствалення, самооцінки та тривожності, цінності “задоволеності життям”) та екзистенційного компонента, спрямованого на підвищення важливості тих ціннісних орієнтацій, міра доступності яких висока, зокрема: “краса природи та мистецтва”, “творчість”, а також знаходження компенсаторних можливостей у самій людині для підвищення доступності “активного життя”, через реалізацію та оптимізацію вище перелічених ціннісних орієнтацій;

- результатами тренінгової роботи стали прогнозовані зміни у структурі ціннісних орієнтацій осіб похилого віку, а саме підвищення рангів цінностей “активне життя”, “пізнання”, “розвиток”, “продуктивне життя”, зниження – “матеріально забезпечене життя”, підвищилися показники самооцінки та задоволеності життям, понизився рівень особистісної та ситуативної тривожності, що дозволяє наголосити на позитивних змінах, зниженні коефіцієнта дезінтеграції мотиваційно-особистісної сфери, зростанні рівня самоствалення, що сприяє подоланню “кризи пенсійного віку”, веде до формування метаособистісного утворення – усвідомлення стратегій увічнення і соціально-ціннісної персоналізації, его-інтеграції, забезпечує подальший особистісний розвиток.

Отримані дані не вичерпують всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальші дослідження у напрямку вивчення психологічних особливостей ціннісних орієнтацій осіб похилого віку вбачаємо в аналізі їх поведінкового та емоційного компонентів, визначенні динаміки змін ціннісно-сислової сфери у період старості; розробці та втіленні комплексної програми соціально-психологічної допомоги особам похилого віку.

Додаток К.3

Зразок написання висновків до всієї роботи (приклад 2)

Зміни, які відбуваються в політичному, економічному та духовному житті суспільства різко загострили проблему військово-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів, їх здатності до захисту своєї країни. Важливу роль у реалізації цієї проблеми покликані відіграти військові підрозділи цивільних вищих навчальних закладів України.

Сутність військово-патріотичної підготовки полягає в тому, щоб зовнішні об'єктивні ознаки заходів, які плануються і проводяться, стали внутрішніми знаннями і переконаннями особистості здобувача вищої освіти – майбутнього офіцера запасу, який спроможний самостійно сформулювати свої ціннісні орієнтації, які відповідали б вимогам суспільства та завданням його військово-професійної діяльності. Такий підхід видається плідним для специфічних умов військового підрозділу цивільного вищого навчального закладу України, оскільки саме тут процеси навчання і позанавчальної діяльності тісно вплетені в єдину систему підготовки майбутніх офіцерів запасу.

1. Аналіз результатів констатуючого етапу експериментального дослідження дозволив виявити недоліки у військово-патріотичній підготовці майбутніх офіцерів:

- відсутність науково-обґрунтованої системи цієї роботи;
- невідповідність існуючої практики військово-патріотичної підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх офіцерів запасу сучасним реаліям суспільного життя;
- недостатня корегованість у діях керівництва факультетів ЦВНЗ та кафедр військової підготовки цих навчальних закладів, між викладачами кафедр військової підготовки та кураторами академічних навчальних груп факультетів щодо військово-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів запасу;
- науково-педагогічними працівниками кафедр військової підготовки не завжди системно застосовуються евристичні, проблемні та аналітичні завдання, спрямовані на військово-патріотичну підготовку здобувачів вищої освіти, недостатньо аналізується зміст навчальних дисциплін та ефективність їх виховного спрямування в процесі засвоєння матеріалу;
- повільно впроваджуються сучасні активні методи та технології виховання, недостатньо використовуються активні форми заходів військово-патріотичної підготовки;

2. Критеріями військово-патріотичної вихованості здобувачів вищої освіти, які найбільшою мірою відображають її суть, є:

- патріотична спрямованість особистості здобувача вищої освіти;
- успіхи в оволодінні військовою спеціальністю;

- ставлення до виконання військового обов'язку як конституційного і дисциплінованість;

- активність в організації та проведенні військово-патріотичних заходів.

Визначення запропонованих критеріїв та аналіз емпіричних даних констатуючого етапу експериментального дослідження дозволив нам виділити п'ять рівнів сформованості патріотичної вихованості здобувачів вищої освіти, які навчаються на кафедрах військової підготовки ЦВНЗ України: дуже високий, високий, середній, низький та дуже низький.

3. Основними педагогічними умовами, що забезпечують ефективність військово-патріотичної підготовки здобувачів вищої освіти кафедр військової підготовки визначено: створення єдиного навчально-виховного середовища з необхідними формами і методами військово-патріотичної підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх офіцерів запасу; запровадження цілісного системно-діяльнісного підходу до організації навчально-виховного процесу на кафедрі військової підготовки цивільного вищого навчального закладу; оптимальне поєднання традиційних і нових форм і методів навчання та виховання.

4. Розроблена технологія військово-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів запасу забезпечила створення і ефективне функціонування навчально-виховного середовища на КВП ЦВНЗ як засобу військово-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів запасу – захисників і патріотів своєї держави, свого народу.

Проведене дослідження і отримані результати дозволяють рекомендувати впровадження запропонованої технології військово-патріотичної підготовки у навчально-виховний процес військових підрозділів (кафедр, факультетів, інститутів) цивільних вищих навчальних закладів України.

Проведене нами дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспективними є такі напрями подальших наукових пошуків:

- конкретизація мети та розробка прийомів і засобів військово-патріотичної підготовки здобувачів вищої освіти: у процесі вивчення соціально-гуманітарних та спеціальних військових дисциплін; на бойових та героїчних традиціях українського народу;

- впровадження сучасних методик діагностування сформованості патріотичної вихованості курсантів.

Додаток Л

Зразок технічного оформлення сторінки кваліфікаційної роботи

20 мм

І ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Питання надання соціальної допомоги людям похилого віку в сучасній теорії і практиці

Розглядаючи питання надання соціальної допомоги людям похилого віку в Україні, слід зазначити, що.....

...

...

...

← 35–30 мм   ...   10–15мм →

...

...

...

...

...

...

Отже, реалізація соціальної допомоги в умовах ринкової економіки ...

20 мм

The diagram shows a rectangular page layout with a 20 mm margin at the top and bottom. The main title is centered and bolded. Below it is a sub-section header, also bolded. The main text begins with a paragraph starting 'Розглядаючи питання...', followed by several lines of ellipses. On the left and right sides, there are horizontal dimension lines indicating margins of 35–30 mm and 10–15 mm respectively. The text 'Отже, реалізація...' is at the bottom of the main content area.

Додаток М

Зразок оформлення списку посилань, що подається наприкінці роботи

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : монограф. Одеса : Фенікс, 2015. 302 с.
2. Вишновецька С. В. Методологічні проблеми кодифікації трудового законодавства України // Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства : матеріали XV Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листопада 2015 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2015. С. 28–31.
3. Дмитренко Ю. П. Трудове право України : підруч. К. : Юрінком Інтер, 2009. 624 с.
4. Запорожець О. М. Механізм регулювання охоронних відносин у трудовому праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2012. 189 арк.
5. Конвенція МОП № 175 про роботу на умовах неповного робочого часу 1994 року // Конвенції та рекомендації МОП, ухвалені Міжнародною організацією праці. Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. Т. II: 1965–1999. С. 1447–1451.
6. Краснова М. В. Конституція України як основний фактор розвитку екологічного права та законодавства // Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 р.) / за ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці : Кондратьєв А. В., 2016. С. 243–246.
7. Методичні рекомендації щодо організації матеріального стимулювання праці працівників підприємств і організацій: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29.01.2003 р. № 23. URL : <http://www.uazakon.com/big/text960>.
8. Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2002. 22 с.
9. Нечипорук С. В. Проблеми та перспективи розвитку нормативно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні // Часопис Київського університету права. 2014. № 4. С. 143–146.
10. Пастухова В. І. Господарське і трудове право : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2009. 108 с.

11. Порівняльне трудове право : підруч. / Н. Б. Бойко, І. Я. Кисельов, С. А. Іванов та ін. К., 2010. 379 с.
12. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556–VII / Законодавство України. Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
13. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889–VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.
14. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848–VIII / Законодавство України. Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
15. Ротань В. Г., Зуб І. В., Сонін О. Є. Науково-практичний коментар законодавства України про працю. 15-те вид., допов. та переробл. К. : Алерта, 2013. 686 с.
16. Типове положення про преміювання державних службовців органів державної влади, інших державних органів, їхніх апаратів (секретаріатів) : наказ Міністерства соціальної політики від 13.06.2016 р. № 646 // Офіційний вісник України. 2016. № 53. Ст. 1874.
17. Тихомиров О., Гусарев С. Методологія порівняльних досліджень в Україні: філософсько-правовий аспект // Право України. 2013. № 9. С. 117–137.
18. Шамшина І. І. Місце та зміст юридичної відповідальності у структурі правового статусу роботодавця // Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 57. С. 167–168.
19. Steinberg R. Der ökologische Verfassungsstaat. I. Aufl. Frankfurt am Main : Suhrkamp. 1998. 480 p.

Додаток Н

«Положення про академічну доброчесність студентів та науково-педагогічних працівників Чернігівського національного технологічного університету», затвердженого наказом ректора від 12.06.2017 р. № 83

п.7.3 Перевірка на плагіат проводиться за допомогою спеціалізованих програмно-технічних засобів з визначенням унікальності роботи. Відсоток унікальності твору для відповідної галузі знань (спеціальності) та виду твору визначається внутрішніми нормативними документами Університету (наприклад, протоколом засідання кафедри). При цьому може використовуватись така орієнтовна¹ шкала унікальності твору:

Відсоток унікальності	Рекомендації
80-100 %	висока унікальність, робота допускається до захисту або (та) опублікування
70-79 %	середня унікальність, робота потребує доопрацювання в частині коректності та повноти цитувань, та буде направлена на повторну перевірку без санкцій
51-69 %	низька унікальність, робота потребує суттєвого доопрацювання та буде направлена на повторну перевірку без санкцій
50 % і нижче	низька унікальність, робота відхиляється без права подальшого розгляду (за винятком випадків, коли такий обсяг запозичень є необхідним та обґрунтованим науковим керівником здобувача освіти у письмовій формі)